

Küreselleşme, Siyaset ve Din

Nadim MACİT*

Hatip: devrim geliyor, herkes çilek ve kaymak yiyecek.

Dinleyiciler arasından bir işçi: Fakat ben çilek ve kaymağı hiç sevmem ki.

Hatip: Devrim geliyor, çilek ve kaymağı sevmek zorundasınız.

I. Wallerstein

ABSTRACT

The incredible speed of transformation in communication and media technologies makes the contents of the concepts, which are in use, ambitious. Among them, the concept globalisation gets a very first place. Globalisation is a political, economical and strategic concept that refers mostly to the U.S.'s strategies, who seeks to create one polar world after the period of cold war. The globalizationist theories consist in their essences an intention for transforming the world in a determined way. Globalisation, basically, instead of explaining the factual state that is lived, is an imaginary concept that reflects an aim to design the world in a new style. Here, in this concept, there is a particular volition that sets up itself as a universal content. At same time, the globalizationist discourse produces new policies and religious interpretations that fit itself.

Keywords: *Globalisation, identity, nihilism, universality, particularity, religion, politics.*

GİRİŞ

Küreselleşme kavramı, soğuk savaşın bitiminden sonra, daha doğrusu tek-kutuplu dünyaya geçişin başladığını savunan tez ile birlikte dünyayı yeniden belirleme ve yönlendirme gibi emperyal hedefleri olan ABD'nin ürettiği siyasi ve stratejik bir kavramdır. Küreselleşme ile ilgili metinler üretim-tüketim ilişkisini canlı tutmaya ve kendi varlığı için canlı tutulması gereken sermaye sahiplerinin durumu meşrulaştırmaya dönük girişimlerini anlatır. Dünyayı sadece piyasa kurallarının geçerli olduğu bir pazara dönüştürme ve bunun gerekçesini iletişim araçlarının yaygınlığına bağlama girişimi, arizi olan bir durumu asıl yaparak, insanı ve insan hayatını sermayenin hedeflerine hizmet eden bir araç durumuna indirmekten başka bir şey değildir. Küreselleş-

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

me öyle bir dil ve gerekçe ile sunulmaktadır ki, iletişim araçları, teknolojik aygıtlar, liberal piyasa kuralları insanı öncelemekte, hatta bunlar birbirleriyle yer değiştirmektedir. Kendini ve dış dünyayı bilen ve dönüştüren insan adeta araçların kuşattığı ve belirlediği bir dünyada iradesiz ve çaresiz bir nesne gibi sunulmaktadır. İletişim ağının dünyayı pazar yerine dönüştürme ve her şeyi pazar için kullanmada sunduğu fırsatlara atıf yaparak durumun çekici tarafını öne çıkarma girişimi, doğrudan insan ve insani olan değerlerin üstünü örtmekte, fakat dolaylı olarak her şeyi pazarlık konusu yapmaktadır. Küresel köy, her şeyin satıldığı ve alındığı, ancak belli grubun satın aldığı, diğerlerinin seyrettiği bir pazardır. Bu pazarın merkezinde yer alanlar için temel amaç, alım-satım ilişkisinin aynı mecrada dönmesini sağlamak ve aynı çıkarları korumaktır. Seyreden ya da ince bir retorikle ayartılanlar bu sürece ve akışa el sallamakla yetindikleri müddetçe masumdurlar. Aksi bir durum söz konusu olursa küresel güçler bütün araçlar eşliğinde tanınlar ve öldürür. Çünkü bu güce göre alım-satım ilişkisinden doğan artı değerden daha değerli hiçbir şey yoktur.

Küreselleşme üzerine yazılan metinlerde, bazen kültürel bazen de siyasal içerikli değer ifade eden kavramlar yer alır. Bir köke ait olmak, özgürlük ve demokrasi gibi. Ne var ki bunların içeriği oldukça belirsiz ve karmaşıktır. O kadar belirsiz ve karmaşıktır ki, öyle ama aslında öyle değil, öyle değil ama aslında öyle ironisine uygun bir görünüm arz etmektedir. Siyasi ve stratejik amacını bazı değer ifade eden kavramlarla ören ve bunları dünya ölçeğinde yerleştirmek istediğini söyleyen küresel güçler, aslında, kendi emperyal hedeflerini gerçekleştirmenin haritasını, daha doğru bir deyişle stratejisini sunmaktadır. Bu harita amaç açısından oldukça okunaklıdır. Kimlik bunalımı yaşayan ve kendi dünyasından her şeyin birbirine karıştığını. Dolayısıyla bir anlamın olmadığını düşünen bir nihilist için çok uygun bir sığınaktır. Buradan baktığınız zaman küreselleşme kendi dünyanız açısından bitişin yeniden başladığı bir sınırı ifade eder. Dünya ölçeğinde olup bitenlere bakıp bunların üzerinde düşündüğünüz zaman küreselleşmenin, dünyayı bütünleştirme adı altında parçaladığını ve şiddetin yeni bir dili olduğunu anlarsınız. Bir taraftan toplumları parçalayan bir taraftan kendine ait bir duruma toplumları zorunlu olarak uydurmaya gayret eden küresel aktörler, kendi dışlarında etnik ve mezhep çatışmaları üretmenin, eğer bu olmazsa bazı değerler adına müdahale etmenin gerekçesini tekno-ekonomik, enfo-politik eşliğinde hazırlamaktadırlar. Çünkü bazı değerler eşliğinde kullanılan önermeler tehdit yüküldür. Bu o kadar açık ve saydamdır ki dünyayı yeniden biçimlendirmenin bir yolu olarak görülen ve gerekçe olarak sunulan ekonomi ve teknolojidir. Sunulan gerekçe daha iyi bir hayatı kurmak için değil, ekonomik açıdan güçlü olan devletlerin ve yükselen uluslar arası sermayenin oluşturduğu kriterlere bütün toplumları tabi kılmaktır.

İleri sürdüğümüz tezin anlamlı olup olmadığını göstermek için bu konuda yazılan bazı metinlere atıf yapmamız gerekir. T. Friedman küreselleşmenin ne olduğunu anlatırken şöyle der; 1945'ten bu yana uluslar arası ilişkilere hükmetmiş olan hantıl iki kutuplu soğuk savaş sisteminin yerini, küre-

selleşme dediğimiz son derece hareketli ve parçaları birbiriyle bağlantılı yeni bir sisteme bıraktığı görülmektedir. Artık hepimiz tek bir nehir içinde akıyoruz. Bu sistem, serbest pazarların ve demokrasinin dünyanın her yerinde yaygınlaşması ve insanın özlemlerini başarılarla dönüştürmesini mümkün kılıyor. Ve teknoloji gereğince kullanılıp cömertçe dağıtıldığında sadece coğrafi sınırlar değil, insani sınırları da ortadan kaldırma gücünü taşıyor. Öyleyse bu durumu şöyle tanımlayabiliriz; bir sistem giderek artan sayıda insanı giderek çeşitlenen biçimlerde aynı anda etkiliyorsa bu sistem küreselleşmedir.¹

Yukarıdaki ifadelere göre, küreselleşme, dünyanın bir bütün olarak anlaşılması ile başlayan sosyal ve kültürel süreçtir. Böyle bir tanım değer ifade eden bir kavram için geçerli olabilir; demokrasi, özgürlük, adalet gibi. Değer ifade eden kavramlar gereği gibi tanımlanıp, onun içeriği yeterince aydınlatılmazsa ideolojik ve hissi tutumları harekete geçirmenin aracı olurlar. Değer ifade eden kavramların içeriğini boşaltarak kullanma eğiliminin arttığı dönemler, kırılmaların ve krizlerin yaşandığı dönemlerdir. Çünkü bu dönemlerde her şey yeniden tanımlanmaya ve anlaşılmaya ihtiyaç duyar. Kaldı ki küreselleşme değer ifade eden bir kavram değildir. Bazı değerlerle birlikte sunulan, ancak içeriği daha çok ekonomik, teknolojik ve stratejik amaçlarla dolu siyasi bir kavramdır. Nitekim aynı araştırmacı şöyle der; bu gün yeni olan şey dünyanın tek ve küreselleşmiş bir pazar halinde kenetlenmesinin derecesi ve yoğunluğudur. Sadece son on yıl içinde dünyanın çeşitli yerlerindeki bankaların birbirine verdiği ödünç para miktarı iki katına ulaşmıştır. Bu ekonomik hızın yoğunlaşmasıdır.²

Görüldüğü üzere küreselleşmenin bir tanımı yapılmakta ve içeriği dile getirilmektedir. Bu tanım bir anlam ifade ediyorsa o zaman şu sorunun cevabını aramamız gerekir. Farklı kültür ve akıl evrenleri içinde yer alan bireylerin ve toplumların bu bütünlüğe dahil edilmelerinin yolu ve yöntemi nedir? Eğer dünyanın bir bütün olarak anlaşılması, modern dünya görüşünün üretim biçimleri ve araçlarının yaygınlığı ölçeğinde düşünülüyorsa, o zaman insan hayatını ve insanın dış dünyaya açılımını tek bir olguya indirmiş olmaz mıyız? Her iki açıdan da bu tanım anlamsızdır, çünkü ekonomik ve araçsal yaygınlık, kültürel ve sosyal bütünlüğün gerekçesi sayılıyor. Hem gerekçenin kendisi hem de iki farklı alanların aynı mantıkla okunması uzlaştırılması mümkün olmayan bir çelişkidir. Yok eğer bu iddia edildiği gibi, dünyanın, bilimde, ekonomide, politikada, kültür ve sanatta ortak algılanmaya başlanması ise bu, özel bir toplum ve özel bir kültür oluşturma girişimidir. Bir başka deyişle belli bir kültürel aklın evrenleştirilmesidir. Bu bağlamda küreselleşme, tek-tip bir dünya inşa etmektir. Bu durumda Wallerstein'in³ sosyalist kalıba imalı gönderme yaparak kullandığı ironi geçerlilik kazanır. Küresel bir dünyada herkes çilek ve kaymak yiyecektir.

1 Thomas Friedman, *Küreselleşmenin Geleceği*, 14-15, 49, Çev: Elif Özsayar, Boyner Holding Yay., İst:1999

2 T. Friedman, 16-17

3 Immanuel Wallerstein, "Ulusal ve Evrensel: Dünya Kültürü Diye Bir Şey Olabilir mi?", *Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi*, 136, Der: Anthony D. King, Çev: G. Seçkin, Ü. Yönel, Bilim ve Sanat Yay., Ank:1998.

I. Küreselleşme: Yaklaşımlar, Kanıtlar ve Veriler

İçeriği boşaltılmış küreselleşme tartışması; yaklaşımlar, kanıt ve veriler başlığı altında Andreas Busch⁴ küreselleşme konusunda yapılan farklı tanımları sıralar. Ona göre küreselleşme riskten kaçmak için kambiyo ve rayice olanak sağlar, bunun ardından, uluslar arası tek bir faiz oranının var olduğu dünyayı refere eder. Bu bağlamda küreselleşme ulusal rayiç alanlarını ve ulusal finans sistemlerini ayıran ayrımların kısmen giderilmesi anlamına gelir. Kredi kartı, döviz, para ve tahviller için dünya çapında finansal marketlerin ortaya çıkışını adlandıran bu terim, finansal üretim kadar iletişim teknolojisi ve yeni bilgi tarafından tercih edilir. Bu tanım çerçevesinde diyebiliriz ki küreselleşme, modern dünya sistemini oluşturan toplumlar ve devletler arasındaki çok katlı bağlantı ve karşılıklı ilişkilere gönderme yapar. O, yer kürenin uzak bölgelerindeki fertler ve toplumlar için anlamlı sonuçlara sahip olduğu düşünülen dünyanın bir bölümündeki olaylar, kararlar ve eylemler sürecini tanımlar.

Küreselleşme üzerine yazılan metinlerin ve kullanılan önermelerin belli anlamları var. Fakat kavramlar ile dış dünyada olup bitenler arasında o kadar geniş bir mesafe var ki, kullanılan kavramlar anlam sınırlarını aşarak anlamsız ve hayali bir durumu üretiyorlar. Küreselleşme methiyesi yapan metinler, bu dünyada yaşamayan insanlar için bir ideal bir tasarı olarak oldukça çekici ve eğlencelidir. Bu dünyada yaşayan ve olup bitenlerin farkında olan insanlar küreselleştiren efendilerle, küreselleşmesi gereken köleler, beyazlarla-zenciler, gelişmiş olanlara-az gelişmiş olanlar, merkezde yer alanlarla çevrede kalanlar arasındaki çelişkiyi görür. Değer içerikli kavramlar eşliğinde araçların çizdiği masum ve gülümseyen yüz ile dünyayı ayrıştırma ve biçimlendirme arasındaki çelişki, öyle bir çelişki ki küresel iktidar sonuçta herkesin çilek yemesini istiyor. Bu ironi, küresel güçlerin dünya ölçeğinde hedeflerini gerçekleştirmek için ürettikleri yeni siyasi ve stratejik oyunun⁵ dayanaklarından birini ele vermektedir.

Öyle görünüyor ki küreselleşme fikrinin tikellikle-evrensellik arasında kurduğu bağ sorunludur. Çünkü bu bağı belirleyen ölçüt, iletişim teknolojisi ve ekonomik gücü elinde tutan kapitalist cemaatlerdir. Yok eğer bunun alternatifi farklılıklar içindeki birliktelik ise bu kez, öznelliğe karşı hangi felsefi öngörülere ve insani değerlere sahibiz? Bunun imkânı nedir ve bu hangi model çerçevesinde gerçekleştirilecektir? Meselenin bu yönünde ise hem tarihi açıdan hem de şu anda dünyada olup bitenler açısından derin bir çatlak söz konusudur. İnsani hedeflerden daha çok emperyal ve stratejik hedeflerin daha yoğun olarak işlediği bir dünyada böyle bir tez ileri sürmek çok su götürür. Bu durum, sahil bir anlam arayışından daha çok, farklı olanları özel bir kültüre ve özel bir anlayışa tabi kalma amacı ile marazi bir görüntü vermek-

4 Andreas Busch, "Un packing the Globalization Debate: Approaches, Evidence and Data", *Demystifying Globalization*, 21-22, Edit: Colin Hay and David Marsh, Macmillan, 2000.

5 Raymond Vernon, Debra L. Spar, *Beyond Globalism: Remaking American Foreign Economic Policy*, 2-9, A Division of Macmillan, New York, 1989,

tedir. Bu mantık bütünlük oluşturma adı altında çatışma üretir. Çünkü bu, vahşi ihtilafın mekânîk dilidir.

Cevabı aranması gereken diğer bir soru şudur; meseleyi aynı anahtar terimler eşliğinde tartışanlar ⁶ küreselleşme, din ve siyaset üçgenini hangi önermeler eşliğinde dile getirirler? Anılan kavramlar eşliğinde yapılan tartışmaların içeriğine baktığımız zaman belli bir kültürün içinden üretilen değerler ekseninde din ve siyasetin tanımlandığını görürüz. Modernitenin araçsal düzeyde yaygınlaşmasına göndermeler yapılarak, bunun tarihi kader olduğu özenle vurgulanır. Entellektüel görüntülü dilin arkasında bariz bir tehdit yatar. Çünkü burada hayata müdahale eden bir insan yoktur. Artık parçalanmış, yönünü kaybetmiş ve belirsizlik içine düşmüş insan, kendi dışında gelişen yaygın ve kuşatıcı sürece katılarak varolabilir. Düşünen ve yönünü belirleyen bir özne, insan yerini çok farklı durumların, süreçlerin değişik noktalarında her an başka bir kimlikle resmeder ve tutum alır. Böylesi bir anlayış, klasik teologların ya ya da kalıbına benzemektedir. Öyle ki bu tehdit iki durumu ya ya da kalıbına bağlayarak birinin geçerliliğini, diğerinin geçersizliğine kanıt olarak kullanır. Önerilen yol tektir; bu da küresel alana ve şartlara dahil olmaktır, yani küreselleşmektir. Bir başka deyişle varolmanın olmazsa olmaz şartı bu sürece tabi olmaktır. Bunun dışında kalanlar, insanlık tecrübesinin dışında kalan ötekiler ise yok olmak durumundadır, çünkü onlar küreselleşme becerisini kazanamamış ikincil, türevsel varlıklardır. Bu nedenle insanlık tecrübesinin dışında kalmışlardır. İnsanlık tecrübesi ise yine kendine özgü bir durumun ve tarihi tecrübenin verileriyle özdeşleştirilir. Gerek kavramların tanımı gerekse bu sürece tabi olmanın gerekçeleri hep aynı sesin, aynı kültürün ve aynı dünya görüşünün kalıplarıdır.

Öyle anlaşılıyor ki, emperyal güçlerin yeni kavramı küreselleşme, bunun gerekçeleri ise dünyayı biçimlendirmenin bir yolu görülen araçlar ve teknolojilerdir. Ekonominin merkezi bir kavram olarak dile getirilmesi bunun en yalın göstergesidir. Böyle bir kavramdan hareket edip, ekonomik verilerin dağılımına baktığımız zaman, dünya ölçeğindeki durum müthiş bir dengesizliğe tanıklık etmektedir. Eğer ifade edildiği üzere dünya küresel bir köy oldu ise, bu köy bütün insani değerlerin yıkıldığı ve yok edildiği bir köydür. Nitekim dünyanın yeni bir sürece girdiğinden ve küreselleşmeden bahseden aktörlerin bu noktada sergiledikleri yaklaşım, zaman zaman temenniden ibaret kalan sözlerden, zaman zaman da çevrede olanları tanımlayan ve aşağılayan estetik sövgülerden ibaret kalmaktadır. Böyle bir dengesizliğe, bütünlük kazandırma bağlılık mantığını işlevsel hale getirmekten başka bir şey değildir.

Bütün unsurları ve araçları ile kendini takdim eden küresel alan, küresel şartların hesabını vermek için doğrudan meşgul olmaya muhtaç olduğumuzu telkin etmektedir. Çünkü küreselleşme, günümüz dünyasında ekonomi ve politikanın değişen yüzünü adlandırmak ve açıklamak için kullanılmaktadır.

6 Roland Robertson, "Globalization, Politics and Religion", *The Changing Face of Religion*, 10, Edit: James A. Beckford and Thomas Luckmann, ISA, London, 1989

Ne var ki hem bizzat küreselleşme sürecinin kendisi hem de farklı bağlamları felsefi anlamda sorgulanmaya açıktır. Bunun böyle olup olmadığını göstermek için küreselleşme ideolojisinin ya da dünya sistemi anlayışının, birey, toplum, toplum sistemleri ve insanlık için ne sunduğunu, durumu araçlar düzeyinde tasvir etme alışkanlığının dışına çıkarak analitik olarak tartıştığımız zaman görebiliriz. Bir durumu tasvir etmekle bir durumun felsefi değerini tartışmak aynı şey değildir. Küreselleşme daha çok bir durumun tasviri çerçevesinde sunulmaktadır. Öyle ki bu dile göre küreselleşme içinde bulunulması zorunlu bir katedir. Burada insan ahlakının, dolayısıyla hürriyetin temel önermesi olan irade ve bunun sonucu olan tercih parantez içine alınmaktadır.

Karşılıklı ilişkiler ve bağımlılıklar gerekçe gösterilerek sunulan ve bu duruma yüklenen anlam, zaten ekonomik ve siyasi güce sahip devletlerin dünyayı yeniden biçimlendirmek istediklerini ve bunun dünyanın her tarafındaki toplumlar için geçerli olduğunu göstermeye çalıştıkları anlaşılmaktadır. Olguları ve olayları tanımlama alışkanlığını bir tarafa bırakarak bu ifadenin felsefi anlamının ne olduğunu düşünürsek görürüz ki dünyanın belli coğrafyasında ve belli tarihe tecrübe içinde üretilen değerlerin dünyanın her tarafında geçerli olmasını isteyen ve bunu dayatan bir ekonomik ve siyasi güç söz konusudur. Gerek siyasi gerekse ekonomik anlamda yetersiz görülen toplumların tabii kaynaklarını ele geçirme ve küresel iradeyi temsil ettiği söylenen devletlerin gözetimine ve denetimine tabi kulma hareketleri, meselenin, insan hayatının ekolojik barınaklarını beslemekten ve desteklemekten daha çok belirme amacına dönük olduğunu göstermektedir. Dünya ölçeğindeki ekonomik dağılımı gösteren sayısal tablo, ilahi geleneğin tarihi kesitlerinin tümünde insanın insana karşı yabancılaşması olarak okunabilir. Durum böyle olduğu halde, bu kapitalist kültürün mantığına eklenmiş zevatın dünya teolojisi, evrensel din tasarımlarını, anılan ekonomik ve siyasi sürecin meşrulaştırma biçimi olarak okumak neden mümkün olmasın?

Küreselleşme, bir mit olarak da tanımlanmaktadır. Çünkü hem yanlış hem de uydurma öğelerle doludur. Bunun en açık ve somut göstergesi ekonomik verilerdir. Ekonomik verilere baktığımız zaman bunun dünya ölçeğinde sömürgeleştirme olduğu görülmektedir. Toplumlar ve milletler arasındaki ekonomik uçurumu, bütünleşmenin ölçütü saymak kelimenin tam anlamıyla çarpıtmadır. Daha sahih bir deyişle kurgudur. Aslında bu, dünyayı kendi hedefleri açısından biçimlendirmek isteyen küresel güçlerin, bütün kimlikleri parçalamak için dünya dini, evrensel kilise, küresel teoloji şeklinde adlandırmalar yaptıklarını anlatmaktadır. Bu açıdan bakıldığında da denilebilir ki küreselleşme gerçek bir durumu ifade etmekten daha çok dünyaya yeni bir düzen verme ilgisini ve amacını gerçekleştirmek için kullanılan politik ve ekonomik içerikli bir kavramdır.

Bazen de içeriği boşaltılan ve aktarılan bu kavram ekseninde din ve dinin anlaşılması gibi konular tartışılmaktadır. Küreselleşmenin tanımlarına bakıldığında zaman, yapılan tanımların politik ve ekonomik alanda dünyayı resmetme girişimi olduğu ve bu amaca hizmet için kullanıldığı görülecektir. Ne var ki

popüler ve mevcut kalıplara vurgu yaparak varolmayı amaçlayan bazı ilâhiyatçılar hemen küreselleşme ve din başlığı altında aynen modernleşmenin erken döneminde olduğu gibi üzerine atladılar. Takdim edilen olguları aynen alıntı yaparak ve kopyalayarak önce dünyanın nereye gittiğini tembihlediler, hemen bunun peşi sırada dinin yeniden yorumlanmasının gereğini hiçbir dini kaynağa müracaat etmeden ileri sürdüler ve öneriler de bulundular. Küreselleşmeye biçilen hedefler içinden konuşan ve dini de böyle yorumlayan kopyacı ve nihilist geleneğin üyeleri bu düşüncenin atlama taşı olan mekânlarda boy gösterdiler. Reddettiğini yeniden üretmenin ne demek olduğunu anlamak için ülkeyimizde yaygın olan ve kabul gören islâmcı akımın din anlayışı ile siyaset anlayışına bakmak yeterli olacaktır. Bu akım, hem din hem de siyaset noktasında reddettiği her şeyi kutsallaştırarak yeniden üretti ve bunun temsilcisi oldu. ABD'yi şeytan olarak niteleyen bu çevreler bu günlerde ABD'den başka dost aramanın enayilik olduğunu söylemektedirler.

Öyleyse bize göre bu mesele, kültür ve onun uygulama yöntemi olan siyaset arasındaki ilişkinin küresel alan ve şartlar içerisinde nasıl bir bütünlük arz ettiği ve buna ek olarak insanın benliğini daha derinden etkileyen ve hayatına yön veren dinin hangi teolojik model çerçevesinde bütünlük kazanacağı bağlamında tartışılması gerekir. Başlıkta kullanılan terimlerin her biri şu ya da bu şekilde sorunlu ve tartışmaya açıktır. Her bir kavramın özel kullanımını ve bir anlama delaleti önemli olmakla birlikte, onların analitik bir bütün oluşturma meselesi daha önemlidir. Üç kavramın oluşturduğu analitik bütünlükten şöyle bir çıkarım yapabiliriz. Madem ki küreselleşme, dünyanın bir bütün olarak anlaşılması ile başlayan sosyal ve kültürel bir süreç, bu durumda küreselleşmenin dini ve politik bağlamı, ortak bir din ve ortak bir politika anlayışını içerir. Çünkü sosyal ve kültürel süreç din ve politikadan ayrı olarak düşünülemez. İnsanın fikri ve akli yeteneğine oldukça içkin olan siyaseti, siyasetin tabiatına gönderme yaparak açıkladığımızı veya böyle olabileceğini kabul edelim. Din için aynı şeyi söylememiz mümkün müdür? Bu hem tarihi açıdan hem de dinlerin dayandıkları kutsal metinler açısından sorunludur. Dinlerin aşkın birliği şeklinde sözüm ona gelenekselci islâm-hristiyan akımı, aslında özü itibarıyla mistik ve ezoterik anlayışın modern bir uzantısıdır. Felsefi değeri tartışmaya açık olduğu kadar, beslendiği kaynaklarda tartışmaya oldukça açıktır. Bu konuyu tartışan bazı araştırmacıların⁷ gnostizme gönderme yapmaları ve bir çok müslüman düşünürü gnostik olarak göstermeleri üzerinde düşünülmesi gereken önemli bir meseledir.

1.2 Küreselleşme ve Evrensellik

Burada üzerinde durulması gereken diğer bir konu küreselleşme ile dinlerin evrensellik iddiası arasında kurulan bağıdır. Dinlerin evrenselliği, değerler ve bu bağlamda ahlaki ve insanidir. İlahi dinlerin ahlaki ve insani boyutunu gerekçe göstererek siyasi ve stratejik hedeflerle yoğrulmuş emperyal

7 Ali Yaşar Sarıbay, "Küreselleşme, Postmodern Uluslaşma ve İslâm", 225, *Global ve Yerel Eksende Türkiye*, Der: E. Fuat Keyman, A. Yaşar Sarıbay, Alfa Yay., İst:2000

arzulara sıçrama eğilimi doğrudan bir çarpıtmadır. İlahi dinler, ilahi iradenin beşeri dille açılımıdır, bu açılım insanın anlayışına sunulmuştur. Anlama eylemi, çok farklı süreçlerin birleştiği ve bütünleştiği bir alanda gerçekleşir. Bütün ilahi dinlerin tarihi tecrübesinde, dini metinlerin farklı anlaşıldığı bir gerçektir. Aynı kültür içerisinde farklı anlaşılın dinin veya dinlerin, dünya ölçeğinde ortak bir teolojiye dönüştürülmesi her şeyden önce anlama ve yorumlama faaliyetinin tabiatına aykırıdır. Burada çok açık ve somut bir paradoks var. Bu paradoks, mevcut durumu anlamlı ve doğru olmanın kriteri saymaktan kaynaklanmaktadır. Bir kültürün ve yaşantı biçiminin mekânsal uzanımını hakikatin kendisi saymak hem dini hem de sosyal meseleleri değerlendirmeye konusunda yanlışlığa neden olmaktadır. Geriye dönerek anlama ve yorumlama mantığına atıf yaparak şöyle bir soru yöneltebiliriz; tikelliği barındırmakla birlikte evrenselliğe açık olduğu söylenen dinler, neden evrensel düzeyde etkin olamamışlardır? Bu soru üzerinde düşündüğümüz zaman ikinci bir çelişki ortaya çıkıyor, fakat bu çelişki dinden değil, küreselleşmeye giydirilen içerikten kaynaklanıyor. Çünkü küreselleşme ideolojisinin ortak bir dünya anlayışı, bir değerler sistematiği geliştirmekten daha çok, özel bir kültürün ve özel bir toplumun daha çok araçlar bağlamında dünyayı biçimlendirme isteğini içermekte ve bunu küreselleşmesi gerekenlere, yani ötekilere dayatmaktan ibarettir. Hiçbir ilahi din, böyle bir telkinde bulunmaz. Keza hiçbir ilahi din, özel bir sermaye sınıfını kutsamaz. Kaldı ki böyle bir durumu yabancılaşmanın göstergesi sayar. İlahi dinlere göre bütün araçlar anlamını ve değerini, kullanım biçiminden ve kullanım amacından alır.

Küresel bir dünyaya geçildiğini savunan araştırmacıların metinlerine göre küresel alan ve şartların gereği olarak din ve siyaset birbiriyle bağlantılıdır. Din, küresel şartların uygulanma yöntemi olan siyasete uyum gösterdiği sürece bir değer ifade eder. Bunun dışındaki bir din anlayışı, aşırılığın bir göstergesi sayılır. Çünkü küresel şartların beslediği fikri zeminde din, halk katında durumu meşrulaştıran bir araçtır. Dolayısıyla bu araç, özel bir toplumun emperyal hedeflerine kapı açtığı zaman anlam ifade eder. Bu öncüle göre din, fonksiyonel bir değere sahiptir. Fonksiyonel değer olarak görülen din, belli bir kültürün dünya ölçeğinde yayılışını ve dünyayı biçimlendirme mantığına uygun olarak yorumlandığı zaman geçerli sayılır. Eğer din, farklı bir duruşu telkin ediyor, mevcut durumu onaylamıyorsa, bu din siyasallaşma parantezi içine alınarak hem metin bağlamında hem de ona tabi olanlar bağlamında çatışmayı besleyen bir unsur olarak tanımlanır.

Bu konuşmaların ne anlama geldiğini göstermek için küreselleşme tartışması etrafında yoğunlaşan yaklaşımlar, kanıtlar ve veriler üzerinde durarak bunların ne anlama geldiği ve böylesi ortamda din ve din üzerinde yapılan tartışmalar ve ileri sürülen görüşlerin islam dini ve islam toplumu açısından ne anlama geldiğini daha derinden düşünmemiz gerekmektedir. Politik ve ekonomik düzlemde yapılan belirlemenin arkasına takılan küresel teoloji ve benzeri tezlerin, farklı kültürel evrenleri politik ve ekonomik belirlemenin getirdiği imkânlarla eritme ve biçimsizleştirme gibi bir amacı güttüğü son yaşanan hadiselerde insan hayatı için çok önemli kavramların coğrafyalara

ve farklı kültürlerle karşı farklı biçimde tanımlanması göstermektedir. Neden böyle söylediğimizi göstermek için dayandığımızı argümanlara ve bunların dayandığı temel amaçlara bazı atıflar yapmamız gerekmektedir.

Küreselleşme ve din bağlamında yapılan yorumlar üzerinde farklı görüşler söz konusudur. Küreselleşme, din ve siyaset konusunda önemli tezler ileri süren Robertson bu ilişkiyi şöyle dile getirir; din, son yıllarda neredeyse dünya çapında siyasallaşmıştır. Bu gelişme bütün küresel alanda, küresel şartları açıklamak için doğrudan katılmaya ihtiyaç duyduğumuzu telkin eder. Ne var ki doğrudan katılımı engelleyen sosyo-kültürel ve politik durumlar söz konusudur. Kilise ve devlet, dini ve politik hareketler, teoloji ve ideoloji ve diğerleri arasında problemlili görülen ilişkiler, geleneksel sosyolojik kriterlerin terimlerinde sık sık keskin bir şekilde farklılık gösteren toplumlarda, bölgesel ve kültürel bağlamlarda oluşur. Ne var ki burada birisinin son zamanlarda dinin siyasallaşması, siyasetin dinselleştirilmesi fenomenini anlamak için toplumların dahili özelliklerini bilmezlikten gelmesi kastedilmemiştir. Burada kastedilen dinle ve daha çok diğer sosyo-kültürel fenomenle bağlantılı olarak modern dünyadaki çağdaş süreçler ve değişimlerin küresel karakterde olduğudur. Burada önemli olan dinin siyasallaşması fenomeninin çağdaş küresel süreçlere uygunluğudur.⁸ Bu yorumu temel alırsak dinin siyasallaşmasının önemli bir sorun görüldüğünü sanırız, halbuki burada çok ilginç ve üzerinde durulması gereken bir istisna yapılmaktadır. Bu istisnada şöyledir; eğer din, çağdaş küresel süreçlere uygun olarak siyasallaştırılırsa bu bir sorun değildir.

II. Küreselleşme İdeolojisinin Alanı, Dili ve Belirleyici Temaları

Dünya ölçeğinde bütünleşme fikrine delâlet eden ve bu amaç için kullanılan küreselleşme kavramı farklı nitelermelere ve gerekçelere konu olmakta ve zihni bulanıklığa neden olmaktadır. Bir kaos görüntüsü veren bu durumun, ekonomik, politik ve kültürel bütünlük olarak okunması ister istemez küreselleşme fikri üzerinde bazı şüphelere neden olmaktadır. Kavramın özel bir anlamda kullanılması ve tartışmaya açılması son yarım yüzyıla tekabül etmektedir. Küresel köy nitelmesi kelimeye yüklenen anlamı bir ölçüde verese de, bizzat kelime ile tanımlı arasındaki ilişki ve dünya terimi, ekonomik ilişkiler ağını ucu açık bir eylem olarak görme arasında kurulacak bağ ele avuca gelmez bir kurgunun gündemde olduğunu göstermektedir. Bu belirsizlik politik dil oyununa ve küresel güçlerin stratejik amaçlarına gönderme yaptığı kadar, dünyanın bir kaos içinde olduğuna da o ölçüde gönderme yapar. Bu yönüyle yeni bir oyun ve diğer oyuncular tanımlı ile birebir örtüşür.

Eğer dünyanın kontrol edilemez bir sürece girdiği iddia ediliyorsa, bu durumda insan eseri olan bir şeyin insan iradesini aştığını ya da insanlığın çıldırdığını söylememiz gerekir ki, her iki durumda kaosun belirtisidir. Küre-

8 Roland Robertson, "Globalization, Politics and Religion", *The Changing Face of Religion*, 9, Edit: James A. Beckford and Thomas Luckmann, ISA, London, 1989

selleşmeye gerekçe gösterilen araçlar dünyası, siyasi, ekonomik yapılar ve kurumların tümü insanlık dünyasına ait yapılardan ibarettir. Böyle bir şeyin insan iradesini aştığını ve kontrol edilemez olduğunu söylemek üç anlama gelir. Birincisi, araçsal akıl, ahlaki ve felsefi aklın yerine koyan insanlık kendisini nesnelere dünyasına hapsedmiştir. İkincisi; neredeyse değerlerin araçlar tarafından üretildiği kabul edilmektedir. Bu mantığa göre küreselleşmeyi, araçların ürettiği değerler dünyası şeklinde tanımlamak mümkün olur. Üçüncüsü; bu tez hem olgu hem kararsızlık içeren bir dili öncelemektedir ki, bu ancak siyasi ve stratejik bağlamda anlam ifade eder. İlk iki çıkarım insanlığın çıldırdığını ve araçların gücü ve etkisi karşısında artık düşünemez ve irade edemez durumunda olduğunu söylemekten başka bir şey değildir. Son çıkarım ise böyle bir tezin politik dil oyunu ve özel stratejik amaçları meşrulaştırmaya dönük bir retorik olduğunu gösterir ki, bize göre doğru olan budur.

Bu görüşümüzü temellendirmek için küreselleşmenin dili ve modelleri hangi felsefi, daha özelden daha iyi bir dünya kurma bağlamında hangi insani kaygılara dayandığı sorusunun cevabını aramamız gerekmektedir. Buna ek olarak meselenin omurgasını teşkil eden ve cevabı aranması gereken ikinci soru; söz konusu edilen gerekçeler eşliğinde din ve siyaset yorumları hangi felsefi ölçütlerle yorumlanmaktadır? Küreselleşme konusunda farklı modeller dile getirilmekte ve bu modellere göre de din ve siyaset yorumları da farklılaşmaktadır. Küreselleşmeyi modernitenin bir nedeni olarak görenler, bir çeşit dünya düzenine tabi olmaya yönelir, bilimsel ve realist bilgi kuramını önemserler. Küreselleşmeyi modernitenin bir koşulu olarak görenler ise birlikte kalkınma nosyonunu öne çıkarır ve yorum bilimi önemserler. Anılan iki yaklaşım hem küreselleşme hem de din-siyaset konusunda farklı görüşlere ve çıkarımlara neden olur. Böyle olmasına karşın her iki eğilimin kesiştiği ve buluştuğu ortak önermeleri şöyle sıralayabiliriz;

1. Küreselleşme kültürel değerlerin yerel ve ulusal sınırları aşarak dünya çapında yayılmasıdır. Bu bağlamda küreselleşme bütün insanlığın kültürel değerler konusunda ortak bir antlaşmaya vardığını ifade eder. Kültür, tanım gereği tikelcidir, bir bütünden daha küçük olan bir parçanın değerler ve pratikler dizisidir. Kültür hangi bağlamda alınrsa alınsın bu tanımlama doğrudur. Böyle olmasına karşın varsayımsal olarak evrensel ya da evrenselci bazı ölçütlere gönderme yapmaksızın kültürel değerler ve pratikler meşrulaştırılamaz. Değerler benim grubum onlara sahip olduğu için, pratikler benim grubum onları yaptığı için iyi değerlerdir. Bunun aksini iddia etmek umutsuz bir tekbencilik olacak ve bizi tam anlamıyla felç edici bir kültürel göreceliğe ya da tam anlamıyla tehlikeli bir yabancı düşmanlığa zorlayacaktır.⁹ Bu öncüle göre küreselleşme hem kültürel göreceliğin belirsizliğini hem de yabancı düşmanlığını aşma noktasında insanlığa yeni fırsatlar sunar. Eskiye oranla sınırların geçirgenliği artmış, artan bu geçirgenlik bir yandan küresel pazar sürecine ivme kazandırırken, diğer yandan da uluslar arası teknik,

9 Immanuel Wallerstein, "Ulusal ve Evrensel: Dünya Kültürü Diye Bir Şey Olabilir mi?", *Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi*, 121-122, Der: Anthony D. King, Çev: G. Seçkin, Ü. Yörsal, Bilim ve Sanat Yay., Ank:1998.

ekonomik ve kültürel ilişkilere yeni anlamlar yüklemiştir. Böylesi bir gelişmenin tabii sonucu dur ki bugün; bilgi teknolojileri hızla gelişmiş, iletişim kanalları çeşitlenmiş ve uluslar arası insani-kültürel ilişkiler olağanüstü boyutlara ulaşmıştır. Bu ilişki düzeyi ister istemez kültürel farklılıkların elenmesini beraberinde getirmektedir. Bu çözümlemeye göre küreselleşme geleneksel yapıyı bozarak yeniden kurma niyetindedir. Kültürün bu şekilde tanımını ve karşısına tikelciliği yerleştirerek şerh etme girişimi bir çok açıdan sorunludur. Çünkü kültür, sadece sosyal hayata anlam yükleyen pratik kalıplar değil, aynı zaman da bir toplumun varlık ve hayat anlayışını yorumlamada esas olan bilgi, akıl ve dildir. Belli bir bilgi sistemi, akıl ve dilinde tikel olduğu düşünülürse, özel bir kültürün araçlar etkinliğinde farklı kültürel sistemleri dönüştürme eğilimi tartışmaya açıktır.¹⁰ İnsanlığı bütünleştirme adına özel bir kültürü evrenselleştirme girişimi, diğer milletleri akılsız ve dilsiz görmenin farklı bir anlatımından başka bir şey değildir. Kaldı ki tanıtımda geçen ortak değerlerin neler olduğu açık değildir. Bu ortak değerler, insan hayatını anlamlı kılan hukukta eşitlik, özgürlük ve siyasi katılım gibi olumlu sayılan türden midir, yoksa özel bir kültürün araçlar eşliğinde diğer kültürleri tarihten silmesi veya hepten yok etmesi midir?

Bu sorunun cevabını kendisini küreselci adlandıran ve bu konuda çok ısrarlı olan T.Friedman'a¹¹ atıf yaparak verelim; kültürel küreselleşme tamamen değilse de büyük ölçüde amerikanlaşmanın küresel ölçekte yaygınlaşması anlamına gelir. Soğuk savaşın bitiminden sonra küreselleşme, amerikan kültürünü ve kültürel simgelerini küreselleştiriyor. Amerika'nın en iyi ve en kötü yanlarını küreselleştiriyor. Biz kendi kurumlarımızın dışımızdaki herkesi tarihin çöplüğüne atması gerektiğine inanıyoruz. Biz başkalarına boyun eğdirmekle yetinmiyoruz, ille de bizim gibi olsunlar istiyoruz. Tabii kendi iyilikleri için. İnsanları din değiştirmeye zorlamada bizden daha acımasızı yok. Dünya demokratik olacak. Kapitalist olacak. İşte bu biziz, biz amerikalılar hızlı dünyanın havarileri, geleneğin düşmanları, serbest piyasanın peygamberleri ve ileri teknolojinin duayenleriyiz. Hem değerlerimizin hem ürettiğimiz şeylerin yayılmasını isteriz.

II. Tek dünyaya giden doğrusal yönelim vardır. Başlangıçta dünyanın oldukça çok sayıda ayrı ve ayırt edici özellikleri olan gruplardan oluştuğu savunulmaktadır. Zamanla etkinlik alanı yavaş yavaş genişlemiş, gruplar azar azar birleşmiş, bilim ve teknolojinin de yardımıyla tek bir dünyaya-tek bir siyasal dünyaya, tek bir kültürel dünyaya doğru yol alınmaya başlamıştır. Henüz oraya ulaşmış değiliz, ancak gelecek berrak bir şekilde önümüzde görünmektedir.¹² Anılan berraklık şöyle dile getirilmektedir; günümüzün küresel piyasa sistemi, yani hızlı dünya ve altın deli gömleği aslında iletişim kurma, yatırım yapma ve dünyayı görme biçimimizi kökünden değiştiren

10 İrfan Çağlar, "Yönetim Kültür Bağlamında Türk Yönetim Modelinin Saptanmasına Yönelik Kavramsal Bir Çalışma" *GÜİİBFD*, 3/3, 125, Ank:2001

11 T. Friedman, *a.g.e.*, 31, 382, 385-386

12 I. Wallerstein, "Ulusal ve Evrensel: Dünya Kültürü Diye Bir Şey Olabilir mi?", *Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi*, 123-124.

büyük tarihi kuvvetlerin ürünüdür. Bu değişimlere direnmek istiyorsanız, bu sizin bileceğiniz bir iştir. Bu kimseyi ilgilendirmemeli. Ama eğer giderek artan bir bedel ödemeden ya da giderek yükselen bir duvar inşa etmeden bu değişimlere karşı koyabileceğinizi sanıyorsanız, kendinizi kandırıyorsunuz.¹³

Alıntıladığımız iki metin batı kültürünün içinden türetilen değer yüklü bir ideolojinin-dünya sistemi haline geleceğini açıkça ve tehdit ederek ilan etmektedir. Bunun hangi araçlar eşliğinde yürütüldüğünü ifade ederek, tek bir siyasi dünyaya ve tek bir kültürel dünyaya ulaşılacağı belirtilmektedir. Fakat burada cevabı aranması gereken bir soru var. Bu birleşme, benzeşme ve sonuçta dünya sistemini kurma süreci nasıl işlemektedir. Bu bir kabul mü, yoksa dinselleştirilmiş bir ideolojiyi zorla kabul ettirme, içten yıkararak kendi adına yeniden kurma, çeşitli güçlerle denetleme ve benzeri eylemlerin sonucu mudur? Bu sorunun cevabını yine aynı araştırmacıya atıf yaparak verelim; nasıl ki Amerika üzerinize bombalar atarak sizi yok edebilirse, süper piyasalar da tahvillerinizin değerini düşürerek sizi yok edebilir. ABD küreselleşmenin oyun tahtasında olup bitenlerden sorumlu baş aktör olmakla birlikte, tahtada ki hamleleri etkileyen tek güç değil. Küreselleşme oyununun oynandığı bu tahta bir ispiirtizma tahtasına çok benziyor, taşları kimi zaman açıkça süper gücün eli oynatıyor, kimi zamanda süper piyasaların gizli elleri.¹⁴ Bir başka yerde tarihi bütünleşme şöyle anlatılır; amerikanlaşma ve küreselleşme ikilisini bu kadar güçlü kılan şey dünyanın her tarafına askerlerimizi göndermemiz değil, dünyanın her tarafına kültürümüzü, değerlerimizi, iktisadi politikalarımızı, teknolojilerimizi ve hayat biçimlerimizi göndermemiz. İstesek de istemesek de, başkaları istese de istemese de.¹⁵

Sunduğumuz metinler reddettiğini yeniden üreten bir despotun iki yüzünü anlatıyor. Bir taraftan değerler eşliğinde bütünleşme ve daha iyi bir dünya kurma. Diğer taraftan ise küreselleşme ancak benim dediğim ve önerdiğim şekilde olur. Eğer bunu kabul etmezseniz ya bombalarınız ya da ekonominizi çökertiriz. Bu çok somut bir paradokstur ve küreselleşme olgusu şeklinde tanımlanan anlayışın saldırgan bir ideoloji olduğunu göstermektedir. Bütün bu veriler gösteriyor ki günümüzde, tek dünyaya giden doğrusal yol fikri insanlığın tarihi tecrübesi içerisinde ulaştığı değerleri daha iyi yaşanılabilir dünya için hayata geçirmek değil, tek dünyayı kurma eğiliminde ve hevesinde olan gücün her türlü insani değeri parantez içine alarak insanlığı terbiye etme ve kendine kayıtsız şartsız bağlama yönünde saldırgan tutumu öne çıkmaktadır.

III. Tüm gruplar arasındaki tarihi farklılıklar yüzeyseldir. Tüm gruplar, belli temel yapısal konular açısından her zaman benzer olmuşlardır. Kuşkusuz, istisna birkaç farklı yapıda olmuştur, ama bunlar kalıplaşmış bir ardışıklık oluşturmaktadırlar. Tüm toplumlar koşut aşamalardan geçtikleri için tek bir insan toplumuna ve dolayısıyla kaçınılmaz olarak tek bir dünya kültürü-

13 T. Friedman, *a.g.e.*, 129-130

14 T. Friedman, *a.g.e.*, 36

15 T. Friedman, *a.g.e.*, 387

ne ulaşılacaktır.¹⁶ Toplumlar ve milletler arasındaki farklılıkların bir nitelik farkı değil, bir derece farkı olduğu, dolayısıyla milletlerin dünya ölçeğinde birleşme eğilimini taşıdığı sözü, küresel aktörlerin oynadığı rolle yalanlamaktadır. Bu aslında kapitalist mantığın bile satıldığını gösteren bir argümandır. Farklılığa gönderme yapmak ve beslemek, dolayısıyla kabile mantığını üretmek birlikte yaşama ve paylaşma şeklindeki sağduyuya aykırıdır. Her farklılık, ayrışmanın nedeni olarak gösterilemez. Çünkü bu millet olma eğilimini ortadan kaldırır. Milletler arasındaki farklılığa gelince grup kelimesiyle ifade edilemeyecek kadar geniş ve derindir. Kültürel akıl ve dünya anlayışı açısından bilinen farklılığı grup kelimesi ifade edemez. En genel bir ayrımla insanlık tarihin de ve günümüzde de varlığını sürdürmeye devam eden üç medeniyet, yani üç kültürel akıl ve dünya anlayışı bulunmaktadır. Bu farklılık gerek teorik gerekse pratik açıdan yüzeysel bir farklılık değildir.

IV. Bir dünya sistemine doğru gidişin bir göstergesi de farklı kimlikleri aşındıran hızlı değişimdir. T. Friedman bunu öz olarak şöyle ifade eder; küreselleşme sistemi dünya düzeninde köklü bir değişikliği ifade eder.¹⁷ Değişimin büyüyen adımları ve artan hızı, bir taraftan kısa bir süreç içinde yeni örgütlenme biçimleri ve yeni teknolojiler ortaya çıkarmakta, diğer taraftan da ürünleri, fikirleri, çalışma süreçlerini ve biçimlerini modası geçmiş kısa ömürlü şeyler haline getirmektedir. Sermayenin devir sürecinin hızlanması, zamana ve mekâna dayalı engellerin büyük ölçüde azalması, öyle ki fikri, siyasi iletişimin ve etkileşimin zaman tanımayan boyut kazanması bir kültüre ait kabulleri, tutumları yıkmakta ve insanları ortak tutumlara sevk etmektedir. J. Larrain'in deyişiyle¹⁸ değişim sürecinin kültürel kimliği etkilediği, özellikle özcü kültürel anlayışın geleneksel kodlarını parçaladığı doğrudur ve kabul edilmesi gereken bir konudur. Fakat bu etkileşim, basit biçimde kültürel kimlikleri çözeceği ve geçersiz kılacağı tezi daha ince ayarlarla tartışmaya muhtaçtır. Çünkü bu gibi evrenselleştirme eğilimleri derinleştikçe farklı kültürel kimlikler, toplumsal kesimler kendi farklılıklarını göstermek için daha fazla uğraşacaklar ve kendi yerelliklerine daha fazla bağlanacaklardır. Küresel aktörlerin bütünleştirme, insan hakları ve özgürlükler adına ördükleri stratejinin sonuçları ortadadır. Dünyanın belli ölçüde saydamlaştığı doğrudur. Fakat saydamlaşan dünyada herkes kendisini olduğu gibi görmektedir. Bir takım insani değerleri stratejik amaçlar için kullanan küresel güçler, kültürel kimlikleri çözemez, belki bu bir toplumun kendini daha estetik ve rasyonel biçimde ifade etmesini sağlar. Hızla değişen ve yön duygusunu kaybeden dünyada bütünlük hedefi nihai olarak aşınmıştır. Dolayısıyla bu süreç bir bütünlükten daha çok dünyanın bir çok yerinde yeni kabileler üretme potansiyelini taşımaktadır.

16 I. Wallerstein, "Ulusal ve Evrensel: Dünya Kültürü Diye Bir Şey Olabilir mi?", *Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi*, 124.

17 T. Friedman, *a.g.e.*, 45

18 Jorge Larrain, *İdeoloji ve Kültürel Kimlik: Modernite ve Üçüncü Dünyanın Varlığı*, 212-213, Çev: N. Nur Domaniç, Sarmal Yay., İst:1994

V. Dünyanın tüm ülkelerini ve bölgelerini etkileyen ekonomik olguların küreselleşme sürecinde çok büyük bir hızlanma gerçekleşmiştir. Bu durum ulusal ekonomilerin gerileme eğilimleri ile ekonominin uluslar arasılaştırılmasına doğru büyüyen eğilimlere yol açmaktadır. Hem finansal hem de sınıflar artan bir şekilde çok uluslu şirketlerce kontrol edilmekte küresel olarak yönlendirilmekte ve uluslar arası bir tarzda bütünleştirilmektedir. Bu alanda en dikkat çeken konu, hızla küreselleşen sermaye piyasalarının ticari alanda çarpıcı büyümeye eşlik etmesi ve çoğu ulusal sermayenin devreden çıkmasıdır. Çok uluslu şirketlerin rollerinin büyümesi ve teknolojik değişim sürecinin bu gelişmeyi sürdürme imkânını sağlamasıdır. Aslında küreselleşme adımları, kapitalizmin ortaya çıkışıyla hızlanmıştır. Kapitalizm, muazzam gelişkinlikte ulaşım ve iletişim araçları getirdi ve bu nedenle de bütün dünyaya hızla yayılarak dünya pazarı denilen şeyi oluşturdu. Bu anlamda bir küreselleşme, modern zamanların beslediği ve geliştirdiği süreçtir. Bu gün içinde bulunduğumuz süreç, yeni bir küreselleşme biçimini karşımıza çıkarmaktadır. Bu süreç, ABD'nin dünya ölçeğinde etkisi ve onun kültürel biçimlerinin egemen rol oynadığı bir süreçtir.¹⁹ Çevreyi dışlama ve tehdit yoluyla bütünleştirme girişimi, her ne kadar imtiyazlı olma görüntüsünü verse de, sağduyunun bunu onaylaması oldukça zordur. Bir taraftan yeni düşman üçüncü dünya diyeceksin ve işgal edeceksin, bir taraftan da dünyada özgürlüklerin ve demokrasinin savunucusu olduğunu söyleyeceksin. Bunun bir ironi olduğu, yani öyle ama aslında öyle değil, öyle değil ama aslında öyle şeklindeki dil oyunu, bizzat küresel şartlar şeklinde dile getirilen imkânlar açısından giderek berraklaşmaktadır. Daha sahil bir deyişle, öncü toplumların kültürel değerlerine ulaşılması gereken amaçlar halinde sunma ve empoze etme faaliyeti, bu sürecin bir tahakküm ve iktidar süreci olduğunu açıkça göstermektedir. Zaten böyle bir dil, diğer toplumları ve kültürleri üçüncü sırada görmeyi ve aşağılamayı beraberinde getirmektedir.

VI. Küreselleşme süreci aynı zamanda gittikçe dünya çapında daha da birbiriyle ilişkili ve birbirine bağımlı hale gelen iletişimi, politikayı ve kültürü de etkilemektedir. Yeni küresel kitle kültürü kesinlikle küresel güçlerin etkisinin egemenliğindedir. Kültür, elektronik imajların tahakkümü altındadır. Elektronik imajların yaygınlığını ve kuşatıcılığını ifade eden T. Friedman bunu şöyle ifade eder; her gün daha çok insanın, sayısı her gün artan ev bilgisayarları, modemler, cep telefonları, kablolu sistemler ve internet bağlantıları aracılığıyla her zamankinden daha uzağa, daha çok sayıda ülkeye, daha hızlı, daha derinden daha ucuza ulaşabilmesini sağlayan şey bu değişimdir.²⁰ Yaptığımız çalışmada bizi ilgilendiren meselenin bu yönüdür. Fakat meselelerin diğer boyutlarını ve sunulan gerekçeleri dile getirmeden din ve siyaset meselesini tartışmak oldukça zordur. Çünkü bunların her birisi birbiriyle bağlantılıdır. Küresel kültür tarzının en önemli özelliği, bir başka deyişle bu yaklaşımın dilinde din ve siyaset, özel homojenleştirme biçimi ve esasları ola-

19 Bkz: T. Friedman, 370-407

20 T. Friedman, 49, 72.

rak dünyayı küresel güçlerin gözüyle kavrayan bir zihnin dilinde yorumlandığı zaman anlamlıdır. Yani küresel şartlara uygun bir din ve siyaset anlayışı bu süreci meşrulaştırmanın en etkin aracı sayılmaktadır. Farklı dini anlayışları ve kültürel kimlikleri masnetme girişimi, zihni yönlendirme ve biçimlendirme araçları ile yoğun bir şekilde sürdürülmektedir.²¹ Söz konusu gelişmelerin, kültürel yapıları çok ciddi biçimde etkilediği ortadadır. Fakat burada unutulmuş bir şey var, bütünleştirme girişimlerin sıçradığı tepe noktalar, aynı zaman da çatılmanın ve ayrışmanın başlangıç noktalarıdır. Bunun en önemli kanıtları, küresel güçlerin kendilerini özgürlük ve insan hakları adına kendi sınırlarının dışında görevli görmeleridir. Üçüncü dünya olarak adlandırılan alanlarda meselelerin ortaya çıkış biçimleri ve aktörleri, olayları sunma ve anlatım biçimleri, yine üçüncü dünya ülkelerinde belli hareketleri üstlenen kişilerin sığınma ve barınma yerleri düşünüldüğü zaman küresel güçlerin yaşanan hadiseleri hem yazıp hem de oynadığı basit mantık çıkarımı anlaşılacak niteliktedir. Sınırların dışında kendini görevli hissetme eğilimi, yükselen modern değerlerle stratejik hedefler arasındaki sınırı belirlemektedir. Bu anlamda sınırların dışına çıkmak, güvenliğini önemli ölçüde kaybetmiş bir gücün yeni alanlar edinerek varlığını sürdürme girişimidir.

Küreselleşme fikrinin önemli temsilcilerine atıf yaparak küreselleşme modelinin ne olduğunu anlamak istersek öncelikle Wallerstein'e atıf yapmamız gerekir. Wallerstein, kendi yaklaşımını ardışık tarihi sistemler modeli olarak adlandırır. Bu modelde kesin olan tek şey, sistemlerin birbirini izlediği ve izleyeceği. Dünya sistemine gidişi ifade eden önermelerden daha çok, bizi ilgilendiren konu, söz konusu sistemin içeriği hakkında olmalıdır. Bir dünya kültürü ifadesini kullanmaktan çekinilen, ancak dolaylı olarak aynı şeyi söyleyen araştırmacı, bir kültürü tanımlamanın özünde siyasi sınırları tanımlama sorunu vardır. Sınırlar zorunlu olarak keyfi olacaktır, çünkü sınırları şu noktadan değil de şu noktadan çizme kararı nadiren sağlam bir mantığa dayanır. Sınırlamaların tanımlamalara bağlı olduğu ve bu tanımlamaların evrensel olarak paylaşılmadığı, hatta zaman içinde tutarlılık bile göstermedikleri açıktır. Bu ifadelerle şunu anlatmaktadır; bir kültür nasıl tanımlanırsa tanımlansın o kültür içindeki insanlar tarafından tam olarak kabul edilmez.²² Değerlerin izafiliğine yapılan gönderme, açıklama biçimi ve sunulan gerekçe, bizzat evrenselliğe yapılan vurguyu geçersiz kılmaktadır. Bu duruma göre evrensellik, tanımlanmayan ve her birey tarafından kabul edilen bir şey olarak sunulmaktadır. Böyle bir iddia, evrensellik karşıtı bir söylemi doğrular.

Bu modele göre devletler arası sistemin üretilmesinde etkin olan fiili durumlar, farklı ulus devletleri üretti. Bu ulus devletler, hukuki açıdan eşit ve kendi iç işlerinde bağımsız olması fikri, belli bir süreç içerisinde her devlete bağlı yurttaşların üretilmesine katkı yaptı. Bu durum, ulus devletlerin katı sınırlarını saydamlaştırdı. Gerek bilgi ve teknoloji gerekse ekonomik talepler

21 J. Larrain, 210-211

22 I. Wallerstein, "Ulusal ve Evrensel: Dünya Kültürü Diye Bir Şey Olabilir mi?", *Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi*, 125.

ve ihtiyaçlar uluslar arası bir sistemin gerçekleşmesine neden oldu. Özellikle ekonomik sebepler, insanların izinli veya diğer yollarla başka ülkelere geçişini sağladı. Böylece ulus devlete özgü yurttaş bilincini, uluslar arası yurttaşlık bilincine çevirdi. Şimdi dünyanın bir çok yerinde farklı kültürel ve ulusal kimliğe sahip olan insanlar bulunmaktadır. Çift pasaportlu kişiler ve bir başka ülke vatandaşı olma girişimleri uluslar arası bir sistemin kurulmasına neden oldu.²³

Bir toplumun kimliğini ifade eden kültürel akıl, çok değişik unsurları kendinde toplar, birey ve toplum kendini tanımlarken kültürel akıl oluşturan unsurlara atıf yapar. Modern dönemde öznelere oluşumuna en önemli etki yapan şey, ulusal kimlik kavramıdır. Küreselleşme bu kimliği derinden etkilemektedir. Ancak bu sürecin ulusal kimliğin dayanağı olan bireysel ve toplumsal kimlikleri parçalayıp, özel bir kültür etrafında bütünleştireceği tezi tartışmaya açıktır. Son dönemde yaşanan hadiseler, küresel kültür oluşturma ve bütünleştirme tezini yalanlamaktadır. Dünyanın bir çok yerinde yaşanan hadiselerin ulusal kimlikleri daha da güçlendireceği de düşünülebilir.

Küreselleşme tezinin diğer bir temsilcisi R. Robertson ise modern küresel şartları oluşturmada ve harekete geçirmede daha çok seyyal, akıcı ve çok yönlü kavramlara öncülük etmektedir. Onun tercih ettiği kavramlardan birisi Karl Jasper'ın kullandığı eksenli dönem ifadesidir. Bu ifadeyi şöyle açıklar, bu dönem büyük dini kültürel geleneklerin doğuşuyla birlikte özünde aşırı derecede sonuca odaklanan bir tarihi temalaştırma üzerine kazınan insanlık durumunun temel özelliğidir. Dini kültürel gelenekler elbette büyük ölçüde evrenselcilik ve tikelcilik temasının etrafında geliştiler ve bu bağlamdaki önemleri günümüze kadar sürdü. Büyük dini geleneklerin bu özelliği, yerel ve tikelci kutsal gelenekleri derinden etkileyerek evrensel düzeyde geçerli olan ve doğrudan insanı ve onun gelişimini hedef alan esaslara geçişlerini sağladı.²⁴ Büyük dini geleneklerin evrensel karakterini, insanlık durumunun bir özelliği olarak tanımlamanın içerdiği bir bakış açısı var. Hem bu bakış açısı hem de büyük dini geleneklerin evrensel yönlerine dönük yapılan kıyas bir çok açıdan sorunludur.

Robertson'un ileri sürdüğü ikinci kavram ve bunun tanımlaması bağlamında ileri sürdüğü gerekçe, geçtikçe daha çok küçülen ve aslında tek dünya olarak tanımlanan en görkemli birimlerin, yani ulusal olarak kurulmuş toplumların giderek daha çok kültürlülüğün ya da tam olarak aynı şey olmakla birlikte çok etnikliğin harici olduğu kadar dahili zorlamalara tabi olmasıdır. Şöyle ki birey ile kolektif benliklerin ve birey ile kolektif ötekilerin özdeşleşme şartlarının gün geçtikçe her zamankinden daha karmaşık hale geldiği bir dünya karşımıza çıkmaktadır. Ulusal modeli aşan ve her kültürün ötekini tanımladığı bu süreç, küresel bir modelin doğuşuna tanıklık etmektedir. Her ne kadar, bir çok günahı örten görecilik veya postmodern akım, çok kültürlülüğe kendi bağlamı içinde yer vererek herkesin kendine ait bir anlam

23 I. Wallerstein, 129-130

24 R. Robertson, R. Robertson, "Toplum Kuramı, Kültürel Görecelik ve Küresellik Sorunu," *Kültür, Küreselleşme ve Dünya-Sistemi*, 104.

evrenin varlığını dikte etse de, süreç küresel şartların geçerliliğini onaylar niteliktedir. Görecelik, temelciliğe, dolayısıyla evrenselliğe karşıdır. Oysa dünyacılık, temelcidir ve evrenselliği kabul eder. Dünyacılık, dünyayı analitik açıdan bir bütün olarak kavramanın mümkün hatta arzulanan bir şey olduğu iddiası üzerine temellendirilmiştir. Bu kuşatıcı yaklaşıma göre, yer kürede meydana gelip de sosyo-kültürel ya da siyasi ilgi alanına giren hemen hemen her şey tüm dünya sistemi dinamiklerine gönderme yapılarak açıklanabilir ya da en azından yorumlanabilir.

Küresel sahnede, etkileşim ve iletişimin düşünsel ve pragmatik boyutları bunu gerektirmektedir. Bu ölçüte bağlı olarak denilebilir ki bir çoğu tarafından evrensellik ile yerellik arasındaki yapılan ayırım, birinin bütün dünyaya dönük diğerinin ise bölgesel duruma dönük bir alan bölümlenmesi şeklindedir. Oysa bu ikisi arasında bir diyalektik söz konusudur. İkisi arasındaki etkileşim iç içedir. Bu ikisi dünya ölçeğinde bir kültürel bağlantının parçaları olarak birbiriyle bağlantılı temalar olarak görülmesi gerekir. Evrenselciliğin tikelleştirilmesi, evrensel varoluşa küresel-insani sorumluluk kazandırma düşüncesini içerirken; tikelciliğin evrenselleştirilmesi, tikelciliğe, dolayısıyla biricikliğe hiçbir bir sınır konulmadığı düşüncesini içermektedir. Çağdaş küreselleşmeyi en genel anlamda hem tikelciliğin evrenselleştirilmesini hem de evrenselciliğin tikelleştirilmesini içeren ikili sürecin kurumsallaşma biçimi olarak düşünmek gerekir.²⁵ Bu tespiti yaptıktan sonra bu kurumsallaşma biçimine direniş olduğu ve bununda en radikal biçimde islâm dünyasından ve postmodern ilgilere kaynaklandığını söylemektedir. Bu ifadeyi, ileri sürülen bütün temalar eşliğinde şöyle okumak gerekir, aslında postmodern görecelik çok kültürlülüğü üreten felsefi-nihilist bir dille kültürleri önce parçalama ve bunun peşi sıra bu parçaları özel bir kültür etrafında bütünleştirme hareketi küreselleşmedir.

Küreselleşmenin anlatım modellerinden bir olan bu yaklaşıma göre, küresel insanın konumu dört ana unsurla açıklanabilir : toplumlar, bireyler, toplum sistemleri ve insanlık. Bu tezin temel gerekçesi şudur; küreselleşme giderek küresel insanlık durumunun söz konusu dört unsurun temalaştırılmasını içermesidir. Dünyada iki büyük tikelci unsurun, yani bireyler ve toplumların; ve iki büyük evrenselci unsurun, yani bir yanda toplumlar sistemi öte yanda tür boyutu olan insanlığın bulunduğu görülmektedir. Belirlenen unsurların her biri öteki üçü tarafından sınırlanır. Sözelimi bireyler, giderek daha çok temalaştırılan ve tehdit edilen insan türünün üyeleri, toplumların üyeleri olmaları nedeniyle artan oranda sınırlandırılmakta ve uluslar arası ilişkilerdeki değişikliklerden büyük ölçüde etkilenmektedir.

Robertson zikrettiği dört temanın küreselleşme ile olan ilişkisini şöyle açıklar; Bireyselleşme; şahsiyet olarak bireyin modern oluşumunu anlatır, bireyi uluslar arası hale getirme amaçlanır Bu nedenle küreselleşme bireyin kurumsallaşmış inşasını içerir ve içermeye devam eder. Bir başka deyişle siyasi dünya kültürünün hayat çizgisinin dünya çapında kurumsallaşmasına

yol açtığını kabul etmemiz gerekir. Kişinin rasyonelleşmiş toplumsal örgütlenmeye dahil olan boyutları ile özel ya da öznel bireyin kamusal kutsanışı bunun göstergesidir. Kurumsallaşma büyük ölçüde devlet yapıları dolayımı ile gerçekleştiyse ve gelişmeye devam ediyorsa da, devletle hiçbir bağlantısı olmayan uluslar arası örgütler eğitim, insan hakları, kadın hakları, sağlık ve benzeri alanlarda bireyciliğe gün geçtikçe daha çok aracılık etmenin yanı sıra onu ön plana çıkarmaktadır. Göç hadiseleri ve başka gerekçelerle dünyaya yayılan farklı etnik ve kültürel kökenli insanlar, öznel kimliğin rasyonelleşmiş toplumsal örgütlenmeye katılımı açısından kutsanmaktadır.²⁶ Bu ölçüte göre, küreselleşme bireyin kurumsallaşmış yapısını içermekte ve bunu desteklemektedir.

Bu modele göre, dünya, hemen hemen tamamen toplum sistemleri tarzında görünür, özellikle uluslar arası ekonomik ya da politik ekonomik terimlerde daha açık ve somuttur. Dolayısıyla toplum ve toplum sistemleri küreselleşmenin birbiriyle bağlantılı olan boyutlarından birisidir. Bu ölçüle göre toplum; sosyalleştirme süreçlerini yani modern ulusal toplumun dünya çapında oluşumunu ifade eder. Ulus devlet modelinin topluma yüklediği bölünmez unsuru, küresel kültürün bir boyutunu teşkil eder. Bu ise dünyayı kapsayan uluslar arası toplum içinde hemen hemen tüm modern dünya toplumlarını kapsayacak orijinal avrupa devlet sisteminin geliştirilmesidir. Toplumsallık kuramının ortaya çıkışı ve topluma yüklenen anlam düşünüldüğü zaman her türlü kültürel kalıbı kolektif bilincin bir yansıması olarak düşünüldüğünü biliyoruz. Dolayısıyla toplumun bölünmezlik ilkesini küresel kültüre taşımanın anlamı, küresel dünyanın veya dünya sisteminin insanlığın ortak bilinci olduğunu ifade etmektir.²⁷ Bu süreci kuran ve geliştiren batı kültürüdür. İnsanlığın ortak bilinci, küresel şartların gerisine düşen bütün toplum sistemlerini eler. Ve bu ortak bilinci politik düzeni ve kutsalı yeniden düzenler.

Küreselleşme modelinin dördüncü teması insanlaştırmadır. İnsanlaştırma; bayan ve erkek cinsini ana konu haline getirme ki bunlar dinamik olarak, bir bütün olarak modern dünyayı teşkil eder. Bu ölçüte göre insanlaştırma, dünya sisteminin ana konusudur.²⁸ Modern düşüncenin ayrılmaz bir vasfı olduğu ve dünya sistemi ile birlikte insanlaştırma çabasının daha üst noktayı taşıdığı tezi, modern uygarlığın ahlaki temelleri sorgulandığı zaman, bunda bir çarpıtma olduğu anlaşılır. Burada felsefi bir boşluğun farkında olan Robertson şöyle der; bu dört yörünge etrafındaki güçlü etkenler daha çok batıya dayanmasına rağmen yirminci yüzyılda bunlar dünya çapında yaygın normatif düşünceler tarafından giderek desteklenmektedir. Şimdiye kadar dünya çapında toplumların, fertlerin, uluslar arası akrabalıkların ve genel anlamda insanlığın hızla ilerleyen durumunda genel düşünceler ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte bu, anılan esaslar üzerinde ittifak olduğu anlamında değildir. Her düşünce en geniş sahada yorumlamaya açıktır.²⁹

26 R. Robertson, "Globalization, Politics and Religion", *The Changing Face of Religion*, 13

27 R. Robertson, 16-117

28 R. Robertson, "Globalization, Politics and Religion", *The Changing Face of Religion*, 13

29 R. Robertson, 13

Küreselleşme, değer yüklü bir ideolojidir. Tarihin bu şekilde seyredeceği ne dair bir güven, ve telkin olmakla birlikte, bir kuşkunun da olduğu gözden kaçmamaktadır. Nitekim Robertson³⁰ bunun farklılaşma süreçlerine bağlı olduğunu şu sözleriyle belirtmektedir; kuşkusuz ki bundan sonra dinin çağdaş siyasallaştırılmasını, biricik tarihi durumu oluşturuyormuş gibi düşünmek yanıltıcı olabilir. Buna karşın tarihi durum ve karşılaştırmalı bakış açılarında neyin biricik olarak durduğu farklılaşma süreçlerinin gücüyle bağlantılıdır. Farklılaşma süreçleri ve bu süreçleri destekleyen mitlerin gücü kadar nispi olarak din ve siyasetin ayrı alanlarını düşündürürler. Robertson³¹ bu görüşünü desteklemek için şu sözlere atıf yapar; din, özel ve siyaset dışıdır, devlet; ulusal ve dünyevidir. Bu önermelerin büyük ölçüde batının sosyal hayatı üzerine kurulmuş özel dini geleneğin aşırı vurgusundan türetildiği görüşüne katılmakla birlikte, bu fikirlerin batı toplumunun sosyal hayatıyla sınırlı tutulmasının gerçeği yansıtmadığını dile getirmektedir. Ona göre aynı süreç, batı dışı modernleşme projelerinde de görülmektedir.

Küreselleşme çağına geçildiğini savunan T. Friedman³² ise kendi anlayışını temellendirmek için bazı gerekçeler ve bu sürecin daha önceki zamanlardan farklı olduğunu gösteren bazı temalar üzerinde durur. Ona göre küreselleşme çağına geçilmiştir, çünkü; Her şeyden önce teknolojik üretim sayesinde insanlar daha öncede çok daha fazla yere daha ucuz ve hızlı ulaşabiliyordu. Bu gün ise telekomünikasyon maliyetlerinde yaşanan düşüş ki, biz bunu mikroçiplere, uydu antenlere, fiber-optik teknolojisine ve internete borçluyuz. Bu yeni teknolojiler dünyayı daha da sıkı bir biçimde birbirine kenetliyor. Yine bu teknolojiler sayesinde şirketler, üretim, araştırma ve pazarlama faaliyetlerini çeşitli ülkelerde yayabiliyor ve bunları bilgi sayarlar ve tele konferanslar yardımıyla sanki hepsi bir yerdeymiş gibi bir araya topluyor. Geleneksel ulusal devletlerin ve şirketlerin bu teknolojiler yardımıyla daha uzağa, daha hızlı, daha ucuza ve daha derinden ulaşabilmesi değil sadece, asıl önemli olan tarafı bireylere aynı imkânı sağlamasıdır. Bu öyle bir süreç ki teknolojik araçlar, dünyayı küçük boya indirdi, küçülttü.

İkinci olarak küreselleşmenin arkasındaki yön verici düşünce serbest piyasa kapitalizmidir. Bunun anlamı şudur; idareyi piyasa kuvvetlerine bıraktığınız, ekonominizi serbest ticarete ve rekabete açtığınız ölçüde ekonomimiz serpilecek ve etkin bir yapıya kavuşacaktır. Küreselleşme serbest piyasa kapitalizminin hemen hemen her ülkeye yayılması demektir. Küreselleşmenin kendine özgü ekonomik kuralları vardır. Bunlar; dışa açılma, devlet denetimini azaltma ve özelleştirme etrafında dönen kurallardır.

Üçüncü olarak soğuk savaş sisteminin tersine küreselleşmenin kendine özgü başat kültürü vardır; sistemin homojenleştirme eğilimi buradan kaynaklanır. Kültürel açıdan küreselleşme, tamamen değilse de büyük ölçüde amerikanlaşmanın büyük ölçekte yaygınlaşması anlamına gelir. Buna ek olarak küreselleşmenin kendine özgü bir demografik bir kalıbı vardır. Kırsal alanlardan ve ta-

30 R. Robertson, "Globalization, Politics and Religion", *The Changing Face of Religion*, 13.

31 R. Robertson, 13

32 Bkz:T. Friedman, 31-36

rımsal hayat biçimlerinden küresel giyim, kuşam, yiyecek, alışveriş ve eğlence yönelimleriyle daha sıkı bağlantılı kentlere ve kent hayatına hızlı bir akış.

Dördüncü olarak küreselleşmenin kendine özgü tanımlayıcı teknolojileri vardır. Bilgisayarlaşma, minyatürleşme, dijitalleşme, uydu iletişimi, fiber optik teknolojisi ve internet. Bu teknolojiler küreselleşmenin tanımlayıcı perspektifinin ortaya çıkmasını sağlamışlardır. Küreselleşmenin tanımlayıcı perspektifi bütünleşmedir. Herkesi birleştiren bir iletişim ağı sistemi, birleşmeyi ve ortak sözleşmeleri mümkün kılmaktadır. Küreselleşme sisteminin tanımlayıcı ölçümü hızlıdır, yani ticarete, ulaşım, iletişimde ve buluşçulukta hız. Akışın hızlı ve dikkatli oluşu nedeniyle geleneğin yerini buluşçuluk alır, geçmişin yerini bu gün, belki gelecek alır. Hiçbir şey bir sonraki şeyin ne olacağından daha önemli değildir ve bir sonraki şeyin gerçekleşmesi de ancak bu gün gerçekleşmiş olanın aşağıya edilmesiyle mümkündür. Bu durum, küreselleşme sistemini buluşçuluk açısından bulunmaz bir ortam haline getirir.

Beşinci olarak soğuk savaş dostlar ve düşmanlardan oluşan bir dünya idi. Buna karşılık küreselleşme dünyası bütün dostları ve düşmanları rakipler haline getiriyor. Dolayısıyla küreselleşmenin tanımlayıcı endişesi göremediğiniz, hissetmediğiniz bir düşmandan gelebilecek hızlı değişim karşısında korkudur. Hepimiz birbirimize bağlı, fakat idarenin kimin elinde olduğu belli değil. Son zamanlarda sıkça kullanılan moda bir deyim var; Amerika hiç ummadığımız yerden zarar verir.

Altıncı olarak küreselleşmenin kendine özgü bir güç yapısı vardır. Küreselleşme sistemi her biri diğeriyle örtüşen ve diğerlerini etkileyen üç denge üzerine kuruludur. Birincisi ulus devletler arasındaki geleneksel denge. Küreselleşme sisteminde ABD artık tek ve başat güç konumunda, diğer devletlerin tümü şu ya da bu ölçüde ona bağlı. ABD ile diğer bütün devletler arasındaki güç dengesi, sistemin istikrarı açısından hala önem taşıyor. Ve gazetelerin birinci sayfasında yer alan haberleri bu dengeyi düşündüğümüz zaman anlıyoruz. İkincisi; ulus devletler ile küresel piyasalar arasında. Küresel piyasalar, bilgisayar aracılığıyla dünyanın bir ucundan diğer ucuna para aktaran milyonlarca yatırımcıdan oluşuyor. Bunlar dünyanın finans merkezlerinde oturuyor. Süper piyasanın tutum ve davranışları ulus devletler üzerinde olağanüstü etkiler yaratabiliyor; hatta hükümetlerin düşmesine yol açacak boyutlara ulaşıyor. Süper piyasaları hesaba katmadığımız zaman gazetelerin birinci sayfasında yer alan haberleri anlayamayız. Nasıl ABD üzerinize bombalar atarak sizi yok edebilirse, süper piyasalarda da tahvillerinizin değerini düşünerek sizi yok edebilir. Küreselleşme sisteminde dikkate almamız gereken en yeni denge bireyler ile ulus devletler arasındaki dengedir. Sınırların ortadan kalkması ve iletişim araçlarının dünyayı bir ağ gibi sarması bireyleri alabildiğine güçlendirmektedir. Bu gün karşımızda sadece süper güç ve süper piyasa değil, süper güçlendirilmiş bireyler var.

III. Küreselleşmenin Siyasi ve Dini Retoriği

Hızlı değişime ve iletişim araçlarına gönderme yapılarak küresel siyaset, enfo-politik gibi ifadeler kullanılmaktadır. Küresel siyaset ifadesinin ne anla-

ma geldiğini göstermek küresel bir sisteme geçildiğini ifade eden ve bu sistemin kaçınılmaz olduğunu belirterek tarihin sonunu ilan eden F. Fukuyama'nın, tarihin sonu ve son insan adlı çalışmasına atıf yapmamız gerekmektedir. O der ki; evrensel, homojen devlet; karşılıklı kabul görmeyi temsil ettiği ve böylece bu arzu bütünüyle tatmin edildiği için tarih sonuna ulaşmıştır. Merkezi bir kavram olarak kabul görme arzusu, liberalizmin gelecek perspektiflerinin değerlendirilmesi açısından uygun bir çerçevedir; çünkü görmüş olduğumuz gibi, son dönemin en önemli tarihi olgularını- dini, milliyetçiliği ve demokrasiyi-özleri bakımından kabul görme arzusunun çeşitli görünüş biçimleri olarak kabul edebiliyoruz.³³ Enfo-politik ifadesinin ne anlama geldiğini göstermek için üçüncü dalga tezinin sahibi A. Toffler'e atıf yapmamız gerekmektedir. O der ki; kitle üretim, dağılım ve iletişim safhasının ötesine geçiyoruz; eğer iş bölümü geliyorsa; örgüt yapılarında çeşitlilik artıyorsa; daha ufak, daha fazla sayıda, daha yerleşmiş birimlere geçiyorsak; kanunlarımız çoğalıyorsa, ürünlerimiz, değerlerimiz ve tavırlarımız daha farklı türlere ayrılıyorsa; bir bütün olarak sistemi dengede tutmak için çok daha fazla enformasyon gerekiyor demektir.³⁴

Alıntıladığımız iki metinden birincisi ilerlemeci tarih anlayışının bir sonucu olarak siyasi bir modeli özleri bakımından kabul etmeyi önermektedir. Bu yaklaşımın dayandığı temel önerme şudur; insanlık tarihi tecrübe ile kabul edilebilir düzeyde ortak ve evrensel değerlere ulaşmıştır. Bu tecrübenin dışında kalan ya da daha farklı kültürel değerlere sahip olan toplumlar varolmak istiyorlarsa bu sürece tabi olmalıdırlar. Yaptığımız çıkarımı daha anlamlı kılan T. Friedman'ın³⁵ şu sözleridir; elinizde dünyanın bir tablosu olmak zorundadır, çünkü bu politikanın niçin gerekli olduğunu genel çizgileriyle anlayan ve dünyayı sizin gördüğünüz gibi gören bir kamuoyu yoksa hiçbir politika sürdürülemez. Sürdürülebilir küreselleşme için dış politika ve savunma politikası da dahil olmak üzere bir jeopolitik oluşturmak ve sürdürülebilir küreselleşme için bir jeoiktisat oluşturmaktır. Kısaca yeni bir uluslar arası sistem için yeni bir politik vizyon oluşturmaktır.

İkinci metin ise değişimin çeşitliliği ürettiğini dile getirir. Çeşitlilik bilginin bir sonucudur. Çeşitliliği dengede tutmak ve uyum gösterici kararları vaktinde alabilmek için daha fazla bilgi ve bilgilenmeye ihtiyaç vardır. Bu durum, eşyayı nasıl yöneteceğimiz sorusunu karşımıza çıkarmaktadır. Değişimin ürettiği çeşitliliği dengede tutmak ve eşyayı yönetmenin yolu; meta-enformasyondur. Bilgi güçtür fikri artık çağdışı kaldı. Gücü kullanmak için bilgi hakkında bilgiye ihtiyacımız var. Her iki metinde kullanılan ifadeler ve yapılan tanımlar, dünya siyasetini bir araçsal eylem ve etkileşimi alanı olarak görmekte, birincisi üretim ve teknolojiyi değerlerin temeli yapmakta, diğeri ise siyaseti araçların yönetmek ve araçsal değişime uygun kararlar alarak bu sürece uyum göstermekle sınırlandırmaktadır. Her iki metinde ideolojik ve

33 Francis Fukuyama, *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, 284, Çev: Zülfü Dicleli, Gün Yay., İst:1999

34 Alvin Toffler, *Dünyayı Nasıl Bir Gelecek Bekliyor?* 129, Çev: Murat Çiftkaya, İz Yay., İst: 1997

35 T. Friedman, *a.g.e.*, 436-437

stratejik bir metindir. Bir başka deyişle her iki metinde yer alan kavram ve ifadeler insani bir duyarlılığı değil, güç gösterisini pekiştirmeye dönük politik ifadeleri içermektedir.

Bir taraftan özgürlüğe gönderme yapan bir taraftan da dünyayı kendi siyasi hedefleri için belirlemek isteyen küreselciler, bu çelişkinin üzerini örtmek için küresel siyasetin oldukça karmaşık olduğunu, bunu anlamaya çalışan bir araştırmacının ve stratejistin de karmaşık olması gerektiğini söylerler. Zeytin ve lexis metaforları ile bunu anlatan T. Friedman zeytin metaforu eşliğinde şöyle der; dünya üzerinde yaşanan çatışmaların altında şu mantık yatar: Bu zeytin ağacı benim olmalı, çünkü eğer bu zeytin ağacı başkasının eline geçerse hem ekonomik hem de politik açıdan onun insafına kalırım, hem de kendi yurdumda olduğum duygusunu tamamen kaybederim. Artık hiçbir zaman pabuçlarımı çıkarıp rahatça oturamam. İnsanları, kimliklerinin ve yurtlarının ellerinden alınması kadar hiddetlendiren az şey vardır. Bunlar uğruna ölürlere ve öldürürler, şarkılar söyler şiirler yazarlar.³⁶ Bu ifadelerle insanın kendine ait bir dünyasının olması gerektiği vurgulanır. Bunun hemen ardından lexis neyi temsil ediyor, sorusunu şöyle cevaplandırır; aynı ölçüde asli, insanlık kadar eski bir dürtünün –hayatı idame ettirme, gelişme, refaha kavuşma ve modernleşme- bu günkü küreselleşme sistemi içindeki karşılığı temsil ediyor. Bu gün daha yüksek hayat standartlarını kovalarken kullandığımız bütün yükselen piyasaları, finansal kurumları ve bilgisayar teknolojilerini temsil ediyor. Bu ikisi arasındaki gerilim ezeli arayışın bir uzantısıdır. Söz konusu anlatımı kutsal kitaplarda yer alan Habil ve Kabil çatışması ile destekleyen T. Friedman³⁷ sonuç olarak şunu söylemektedir; zeytin ağaçları küreselleşme sisteminde dallanıp budaklandıklarında her zaman ödenecek bir bedel vardır. Öyleyse içinde bulunduğumuz küreselleşme çağında ülkeleri ve bireyleri bekleyen sınav, bir tür kimlik, yurt ve topluluk duygusunu korumak ile küreselleşme sisteminde ayakta kalmayı sağlayacak şeyleri yapmak arasında sağlıklı bir denge kurmaktır.

Küresel süreç, teknoloji, ticaret ve enformasyonun demokratikleşmesi olarak sunulmakta, bunların yaygınlığı ve etkileme gücü demokratikleşmenin gereği sayılmaktadır. Öyle ki bu süreç sayesinde dünya, bir avuç ülkenin ulusal borcunun, teknoloji üretiminin ve bilginin tekelleşmesinden kurtuldu. Özellikle çok farklı iletişim vasıtalarıyla insanlar tek taraflı bilgilenme zorunluluğundan önemli ölçüde kurtuldu. Bu alanda yapılacak bir sonraki yenilik, insanları evlerindeki bilgisayarın egemenliğinden kurtarıp akıllı telsiz telefonlar ve avuçiçi bilgisayarlar yardımıyla daha özgür kılacaktır.³⁸ Demokrasinin bir sonucu olarak görülen bu süreç hem bir siyasi modelin evrensel bir nitelik kazandığını hem de demokrasinin dolaylı olarak ekonomik ve teknolojik güçle araçsallaştırıldığını anlatmaktadır. Bilgi ağının her şeyi saydamlaştırdığı, dolayısıyla açık bir politik davranışı beselediği anılan öncüle bağ-

36 T. Friedman, 50

37 T. Friedman, 56-58, 63

38 T. Friedman, 86-87

lanmaktadır. Eğer açkınsanız, bildiğimizi sandığımız şeyin kurbanı olma ihtimali kapalı sistemlere göre daha düşüktür.

Örgütlü modernlik süresince siyasi eylem, egemen ulus devlette ve temsil düşüncesinde yatıyordu. Günümüzdeki sorunlar geçici bir tarihi konjonktürden daha fazlasını ifade ediyorsa o zaman siyaset radikal bir açmazla karşılaşır. Bir yandan siyasi karar alma düşüncesini sınırlar, çünkü bu, üyelik ve temsil kavramlarına bağımlıdır. Diğer yandan siyasetin gönderme yapmak zorunda olduğu toplumsal pratikler yer dışı, her hangi bir uzamla kısıtlanamaz hale gelebilir; öyle ki karar alınması için tanımlanması mümkün bir grup ya da önemli ölçüde paylaşılan değerlere sahip bir cemaat ve böylece ortak karar almak için bir temel bulunamaz. Halbuki toplumsal kimlikler, politik sınırlar ve toplumsal pratikler arasında belli bir örtüşmenin üretilmesi, politik eylemi kurmanın ön şartıdır. İnsan varlıklarının başkalarıyla paylaştıkları ve bundan dolayı toplum içinde düzenlemeyi isteyecekleri pratiklerin uzanımları ve nüfuz etmeleri açısından potansiyel olarak belli değerler etrafında birliktelik oluşturmuş insanlara ihtiyaç vardır. Bunu askıya almak, siyaseti bürokratik eylem tarzına indirgemek olur. Bunun dışında kalan alan alabildiğini sınırlandırılır. Yani demokratik model düşüncesi tam anlamıyla askıya alınmış olur.³⁹ Politik eylemi küresel şartların ürettiği bürokratik usullere devretmek her şeyden önce siyasetin dayandığı iradeye ve uzlaşmaya aykırıdır. Kaldı ki siyaset, insan hayatını kuran ekonomi ve teknoloji ile de doğrudan alakalıdır. Siyaseti yer-dışı eden ve uluslar arası kurumların kararlarına bağlayan bu anlayış, gücü siyasi ahlakın temelini yerleştirmektedir.

Siyasi pratiklerin minimal bir gerekliliği, yer kürenin bir ucundan öbür ucuna yayılan toplumlar arasında ortak noktanın ne olduğunu göstermektedir. Eğer ortak karar alma imkânı yoksa, bu kamusal alanın çökmesi demektir. Uluslar arası düzeyde uzlaşmanın varolduğu tezi hangi gerekçelere dayanmakta ve kimler kimin adına karar vermektedir. Kaldı ki çok farklı dil, din ve tarihi tecrübeden geçen toplumları, hayali bir durumun belirsiz ve her şey olabilir işlevine bağlamak uluslar arası uzlaşmadan daha çok, uluslar arası yabancılaşmayı üretir. Özellikle engin bir şekilde yayılan kurumların, giderek küresel hale gelenlerinin bir çok fenomen üzerinde etkili olduğu bilinen bir gerçektir. Fakat uluslar arası sermaye gruplarının kendi ölçütlerine ve faydalarına uygun kararları, dünyanın farklı yerlerinde hayatlarını devam ettiren insanlar için aynı anlamı taşımaz. Kaldı ki bunun tam karşısında bağımlılığı, başkaları adına kabul etme zorunluluğu yer almaktadır. Çünkü bu durum her hangi bir toplumun kendi adına karar alma hakkını ciddi anlamda sınırlar. Bu anlayışın içinde gizli olan siyasi önerme ise şudur; siyasi katılım, seçkinlerin hakkıdır. Uluslar arası ilişkileri yönlendiren ve biçimlendiren güçlerin dünya ölçeğinde belirledikleri siyasi esaslar, siyasi katılımı kurumsal güçlerin elinde tutan, dolayısıyla yukarıdan aşağıya toplumları biçimlendiren bir anlayışı üretir. Hiç kimse böyle bir siyasi modelin hak ve özgürlük-

39 Peter Wagner, *Modernliğin sosyolojisi: Özgürlük ve Cezalandırma*, 266-267, Çev: Mehmet Küçük, Sarmal Yay., İst:1996

leri koruma işlevine sahip olduğunu ileri süremez. Aslında burada siyasi stratejik açıdan gizlenen önerme şudur; evrenselcilik adına bu süreci ahlaki ve kendi açılarından anlamlı bulmayan islâm dünyasını, batı ile karşı karşıya getirme çabasıdır. Küreselleşme taraftarlarının yazmış olduğu metinlerin, bazen okunaklı bazen örtük siyasi dili budur.

Küreselleşme-din arasında kurulan ilişkiye gelince bunu birkaç madde de özetleyebiliriz. Birincisi; dinin, ondokuzuncu yüzyıl boyunca, özellikle yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde ulus toplumların aralarındaki ilişkileri düzenlemenin kesin bir tarzı haline gelmesidir. Bu durum, dinin, uluslar arası ilişkilerin bir boyutu olarak görülmesine neden olmuştur. Dinin, belli değerler eşliğinde geliştirdiği toplumsal model ve değerleri paylaşan insanların birbirine karşı tutumları ve bunların diğer inanç grupları arasındaki ilişkiyi düzenleyen esaslar geliştirmesi, ulus ve uluslar arası düşünce pratiğine katkı sağlamasıdır. Buna ilaveten küreselleşme ve din ilişkisi, kürenin büyük bir bölümünü kaplayan dini tutumların, din-siyaset çatışmalarının ve gerilimlerinin ivme kazanmasına paralel olarak tartışmaya açılmasıdır. Bir kategori olarak dinin yayılması meselesi gibi. Dinle ilgili meselelerin küresel bir odağa, bir bütün olarak dünya üzerine yoğunlaşan bir odağa ihtiyacı olduğunun ortaya çıkması bunun bir göstergesidir.⁴⁰ Bu duruma göre, küreselleşme-din ilişkisinin birinci boyutu şöyle özetlenebilir: Küreselleşme, dinin evrensellik tezine ihtiyaç duyar. Halbuki aynı zamanda dinler, özel bir kültürün yaygınlığına karşı oluşan direnci sağlayan bir dayanak olarak gündeme gelmektedir. Bu ise küresel değerlerin ve taleplerin gerçekleşmesine aykırıdır. Öyleyse din-burada kastedilen islamdır-küresel değerlere uygun ve onlarla çatışmayacak şekilde yorumlanmalıdır.

Küreselleşme ve din ilişkisinin ikinci boyutu; küreselleşmeye yüklenen anlam ile dinin evrensel mesajları arasında kurulan bağ; ulusçu devlet ile ulusal sınırları aşan dini yapılar veya hareketler arasındaki gerilime atıf yapılarak yorumlanır. Bu noktada söylenilen en önemli şey, küreselleşme ile ilişkilendirme yolunun küresel insanın konumu tarafından yoğun bir şekilde zorlanan ve bir bütün olarak dünya ile ilgilenme ihtiyacı duyan dini hareketlerin olmasıdır. Böyle olmasına karşın dini hareketlerin doğrudan dünyayla ilişkili olduğu anlamına gelmediği özenle vurgulanır. Bununla birlikte dinler arasında bir karşılaştırma yapılarak Katolik kilisesinin dünyayla ilgisinin doğrudan olduğu ve Katolikliğin küresel sahnedeki belirginliğinin küreselleşme sürecini kolaylaştırdığı ifade edilir.⁴¹ İlahi dinlerin, kendi farklı yollarıyla bir dünya idealine doğrudan ve dolaylı olarak yaptıkları atıflar, küreselleşme fikrine temel yapılmaktadır. Çünkü evrensellik iddiası olan dinler, bütün dünyaya ve onun kozmik bağlamına politik manivelanın ötesinde anlam vermeye çalışırlar. Bu anlam, küreselleşme fikri için iyi bir temeldir, fakat bu temel, sadece, evrensel dinlerin küreselleşme fikrinin imkânına sunduğu katkı ile sınırlı tutulmaktadır.

40 R. Robertson, *Küreselleşme: Toplum Kuramı ve Küresel Kültür*, 13, Çev: Ü.Hüsrev Yolsal, Bilim ve Sanat Yay., Ank:1999

41 R. Robertson, "Globalization, Politics and Religion", *The Changing Face of Religion*, 17

Küreselleşme ve din arasında bağ kuran ve söz konusu değerlendirmeyi yapan R. Robertson⁴² şöyle bir öneri de bulunur; dünyanın tekleştirilmesi, dini hareketleri bu gelişmenin yorumlarına ve dini hareketlerin bu gelişmenin içindeki yeri ile ilgili yorumlara dini teolojik anlam yüklemeyi teklif etmeye mecbur etmesidir ki, bu yorumlara dini teolojik anlamlar kazandırmanın en iyi yolu negatif terimler kullanmaktır. Nitekim Ortadoğu ve ABD'deki bazı köktenci hareketler, küresellik fikrini reddetmek için din ile küreselleşme arasındaki bağı, politik anlamlara çektiler. Bu öneri çok açık olarak küresel insanın konumu ile dinin evrensel boyutu arasındaki ilişkinin küreselleşme sürecine katkısı ile sınırlıdır. Bunun dışında bizzat evrensel amaçlı dinlerin kendilerine özgü evrensel mesajını koruyarak küresel boyut kazanma istekleri ise olumsuz görülmekte, yine de bu tutumun tersini üreterek küreselleşmeye katkı sağladığı dile getirilmektedir. Dünyanın bir çok yerinde köktenci dini hareketler tarafından başlatılan bazı tezler ve tek-dünyalılığa ilişkin itirazlar seküler hümanist toplum eğitiminin direnç kazanmasına aşikâr bir temel oluşturmuştur. Gerçekten de tarihi ufku etkinlik alanını görmezden gelen ve geçmişin mirasını kutsallaştıran dini hareketler, dindarlığa katkı yapmaktan daha çok din karşıtı eğilimlere meşruluk kazandırmışlardır. Bu, İslâm dünyasının bir çok yerinde yaşanan hadiselerle doğrulanabilecek bir tezdır.

Fakat burada bizim için önemli olan husus; küreselleşmenin dini retorığıdır. Bu öyle bir dil ki hem evrensellik iddiası olan dinlerle küreselleşme arasında kurulan düz ilişki hem de düz ilişkiyi politik bağlama çeken dini hareketlerin bir dünyalılığa karşı itirazları küreselleşmeye destek olarak sunulmaktadır. Hem o hem bu şekildeki dil elbette ki bir anlama noksanlığına değil, küreselleşme sürecinin önüne geçilemez tarihi bir kader olduğuna dini düşünce açısından bir göndermedir. Evet, küreselleşme bağlamında üretilen dini retorik ikili bir dile sahiptir. Çünkü küreselleşme süreci niceliksel değer ve enerjinin sınırlarına ulaştırıyor ve bu yüzden onun niteliksel ayrımlara sarılmasına yol açıyorsa, bu durum bireyi aynı ölçüde farklı olma ve kendini dikkate değer kılmaya zorlayacaktır. Bireyi, kendi dünyasından çekerek her şeyin geçerli olduğu, en azından karmaşık durum arz ettiği bir meta-yörüngeye dahil etme, şahsiyet parçalanmasını ve kimlik bunalımını beraberinde getirir.

Birey uzun süre anlam evreninden kopuk ve çok farklı görüntüler veren bir yelpaze içinde hayatını sürdüremez. Farklı anlam dünyalarını dışlayan salt-akılcı ve tekçi sistemler vahşi ihtilafın mekânîk dilini işletirler. Tek akıl ve tek sistemi kutsallaştıran dünya sistemi çatışmanın ideolojisidir. Söylediğinin tersini üreten bu ideoloji, insanları daha katı ve muhafazakâr olarak köklerine yeniden dönüşü hızlandırır. Günümüz dünyasında bizzat küreselleşme yörüngesi içinde yer alan kültürel ortamda akla hayale gelmeyecek ölçüde köktenci akımlar bulunmaktadır. Bu açıdan bakılırsa köktencilikğin beşiği batı dünyasıdır. Öyleyse küreselleşmenin dini retorığı böyle sürdürülmez. Bir taraftan dinin evrensel mesajı küreselleşme fikrine destek olarak

42 R. Robertson, 18

sunulmakta, bir taraftan da dinin araçsal akla ve bunun uzantısı olan özel sermayeye karşı ahlakî eleştirileri tanımlanır. Küresel sürece uygun düşmediği dile getirilerek önümüzdeki dönemin hedefi açıkça ilan edilir. Nitekim T. Friedman şöyle der; küreselleşme trenine islâmî bir köprüyle bağlanmak istiyorsanız, islâmî bir köprü inşa edin ve şu sözü verin, bir köprü inşa edeceksiniz. Çünkü tren sizi bırakıp gitmek üzere.⁴³ Bu ikili dil, dinin de küresel hedeflere uygun olarak siyasallaşmasını teşvik eder. Dolayısıyla dinin siyasallaşması ve sermayenin hedeflerine uygun olarak yorumlanması, dindarların değil küresel güçlerin amaçları arasındadır. Dini siyasallaştıran bütün gruplar ve onların öncüleri hayatlarını küreselleşmiş dünyanın merkezlerinde sürdürmekte ve küresel güçlerin diliyle siyaset yapmaktadırlar.

Farklı kültürleri ve inançları bilgi, teknoloji ve siyaset gücüyle parçalamak isteyen küresel güçler, devletin özel sermaye güçlerine ve cemaatlere bırakılmasını telkin eder. Siyaseti, kendi kimliğinden sıyrılmış cemaatlere devretme girişimi, devletin siyasi gücünü sınırlama adına kendi gücünü pekiştirir. Tarihinden, geleneğinden ve değerlerinden kopmuş insanlar, iletişim teknolojilerini ve sermayeyi elinde tutan şirketlerin etkin olduğu coğrafyayı kutsar ve kurtuluşun bu sürece tabi olmaktan geçtiğini kurgular. Yabancılaşmış bireyleri tüketim mantığına göre şekillendirme noktasında siyasi baskı oluşturan küresel güçler, aslında, dünyayı merkez-çevre ekseninde ayırma tabi tutarlar. Küreselleşme bölünmüşlüğü ekonomik ve araçlar düzeyinde birleştiren politik retoriktir. Hem tüketim kültürüne dini form giydiren hem de anlamı özel perspektife indiren islâmî görüntülü çevreler bu sürecin gönlüllü sözcüsü durumundadırlar. Halbuki bütün ilahi dinler ve özelde islâm, böyle bir mantığın insanı yabancılaştırdığını, daha sahih bir deyişle nesneleştirdiğini tekrar tekrar vurgular.

İlahi dinlerin vazettiği değerlerle mevcut durum arasındaki çelişkiyi dile getirip, araçlar düzeyinde rekabete sokma girişimi her ne kadar uyum edebiyatı açısından estetik görülse de, aslında bu dolaylı olarak dini değerleri çürütme çabasından başka bir şey değildir. Dinin evrensel mesajı değerlere dönük olup, farklılıkları insani durumun gereği sayar. Oysa küresel din edebiyatı, dini, küresel alanı meşrulaştıran bir araç olarak görür. Burada din, küresel sistemin küresel alt malzemesidir. Bunun reddi hiçbir zaman farklı kültürel evrenlere karşı kapalı olmak anlamına gelmez. Böyle bir tanımlama daha iyi bir dünya inşa etme açısından kültürleşmenin gereğine vurgu yapan İslâm'ın temel referanslarına aykırıdır. Evrenselliği insani ve ahlaki boyutta arayan islâm, kapitalist kültürel mantığın oluşturduğu hiyerarşik yapı ile bağdaşmaz. Farklılığı insani bir durum gören, ancak evrensel değerler vazeden islâm, tekçi, monist bir hayat biçimini dayatmaz. Bu hem tarihi tecrübeye hem de bilginin imkânı meselesine aykırıdır. İslâm'ın tevhit ilkesi, sosyal hayatı biçimlendiren bir siyasi ilke değildir ve böyle okunamaz. Gerek dinin içinden gerekse dinin dışından yapılan böylesi okumalar, kendisini bir karşıtlık esası içerisinde küresel duruma göre ayarlayanın sonucudur.

Robertson,⁴⁴ bazı ülkelere din ve siyaseti birbirinden ayırtmayı bizzat batının empoze ettiğini söyler ve sözlerini şöyle sürdürür; bununla birlikte ve daha ayrıntılı anlamda seküler devlet fikri ondokuzuncu ve yirminci yüzyılın erken döneminde dünyanın pek çok yerinde geniş bir şekilde yayılmıştır. Bu gelişme kapalı olarak değişim fikrinin uzantılarıyla bağlantılıdır. Değişim fikrinin bizzat kendisinin devletin seküler olabileceği bilgisini artırırken, devlet kavramının temel olarak seküler olduğu ve daha çok insan gayretiyle toplumun yeniden yapılandırılması isteğini desteklemiştir. Bu isteği harekete geçiren ana unsur, bireysel dini özgürlüğün azlığına yapılan yoğun vurgu, uluslar arası toplumun kurulmasında önemli bir döneme işaret eder. Din ve toplumun özel ve siyasi olmayan karakterinin ayrıcalığıyla ilgili fikirler neredeyse yirminci yüzyılın ortalarında küreselleşti, bir çok yerde bu fikirler yayıldı. Bununla birlikte Weber'in dünyevi ve ilahi alanlar şeklinde adlandırdığı ilişki, yerel kültürel kavramlarla açıkça çatıştı. Burada söz konusu olan modern toplumun ana parçası haline gelmiş, küresel-politik kültürün kesin bileşiklerinden biri olmuş devlet değildir. Esasen burada üzerinde durulması gerekli olan konu, bir yandan dini kategoriye diğer yandan bireyselliği içeren tüm dünyaya yayılmış fikirlerle tamamlanan modern devlet üzerindeki sınırlamanın seküler olmasıdır.⁴⁵

Çatışan kültür kuramlarının uzlaştırılması küreselleşmenin bir gereği ise dini ve siyasi alanda uzlaşma ve bütünleşme bu tanımın içinde yer alır. Dünyanın bir bütün olarak tanımlanması, din ve siyasetten ayrı olarak düşünülemez. Bu nedenle, küresel şartlara uyum göstermeyen dini ve siyasi tutumlar, küreselleşmenin felsefi dayanaklar eşliğinde tanımlanır. Bu eğilimin en temel önermesi, dinin siyasallaşması ve siyasetin dinselleştirmesi söylemidir. Dini ve siyasi küreselleşmenin söylemsel alanı bu önermeyi açıklamaya dönük ifadelerden, görüntülerden ve tanımlardan oluşur. Özel bir kültürün ürettiği esaslara bağlanan bu anlatım, hayatın her alanını belli bir söylemin ölçütlerine göre belirlemeyi amaçlamaktadır. Küresel düzeyde yayılarak ilerleyen ve devamlılık kazanan fikirlerin, modern dünyanın ürünü ve ulusal kimliğin bir sonucudur. Böyle olmasına karşın, bu ölçütün dışında kalan gelişmeler, sözgelimi küçük çapta dinselleşme ve siyasallaşma görüntüleri birbirini beslemekte; bu durum, siyasi çizgide dindar görünen aktörlerin eylemlerini desteklemekte ve daha aktif hale getirmektedir. Sözgelimi ABD'de gündeme gelen kürtaç meselesinde muhafazakâr protestanlar etkili olmuştur. Din ve siyaset ilişkisinin çağdaş dünyadaki görüntüleri, çatışan kültürler arasında uzlaşma ve bütünleştirme eğilimini olumsuz yönde etkilemektedir. Din ve devlet arasındaki ilişkinin yeniden gündeme taşınması gibi. Hükümet, işçi sınıfları ve din adamları arasındaki oldukça karmaşık ilişkiler yumağı, bir çok yerde dini meydan okumaların tezahürü bu görüntünün bir çok misalidir.⁴⁶ Küreselleşme ile din arasında kurulan üçüncü ilişki tam bu nok-

44 R. Robertson, "Globalization, Politics and Religion", *The Changing Face of Religion*, 13.

45 R. Robertson, 3

46 R. Robertson, 14-15

tada kendini gösterir. Küresel değerlere uyum göstermeyen ve onlara aykırı düşen inançlar tarih dışı görülmelidir.

Din-siyaset bağlamında, dinin siyasallaştırılması ifadesin Robertson şöyle açıklar; Siyasallaşma teriminin kullanımında, esas olarak zihnimizde olan devletle ilgili konular ile görünür dini müşterekler parçası üzerindeki ilişki- de ortaya çıkan gelişmedir. İkinci olarak seküler ideolojik perspektifler ve programları düzenlemede ilan edilen dinsel bağlılıklar ile bunlar arasındaki ilginin yoğunlaşmasıdır. Bu ikinci söylediğim şey siyasallaşma sürecinin daha ayrıntılı uçları, gerçekte, teolojik olduğu kadar dinsel bağlılık özerkliğinin reddini kapsar. Bazıları için bu reddetme, seküler ideoloji ve yaşantıda dinsel doktrin ve pratik bilgi yönünden sapmadır. Diğerleri içinse bu, dinsel doktrin ve pratiğin ideolojik semereleri olması gerektiğini kabul etmeye yönelmektir. Evvelki sebep, artı olarak dini ideoloji temel üzerine belli dinsel bağlılığı tercih etmeyi kapsar. Veya en azından politik deneysel ölçütler ya da politik ideolojik doktrine ait perspektife göre evvelden kabul edilen yorumlamayı kapsar. İkinci sebep ki vurgulandığı üzere ideolojik fikri doldurmalar, dini bağlılık anlamında görünmekle birlikte sosyal hayatı kurmak için politikalar ve programlar araştırmayı kapsar. Niçin din politikleştirilmiş diye bakılırsa, son zamanlarda dinin politikleştirilmesi iki temel yönde gerçekleştirilmiştir. Burada üzerinde durulması gereken nokta dinin devlete uygunluğunu, ideoloji ve din gibi iki varyantlı unsurları hizaya sokarak bir araya getirmedir. Bu çözümlemeye bakıldığı zaman çok haklı bir çıkarım yapıldığı söylenebilir. Fakat bizzat bu söylemi dile getiren dini cemaatler ile küresel güçler arasındaki ters ilişki ve görüntüler anılan çıkarımı yalanlar. Bütün siyasi maksatlı dini hareketlerin beslendiği mekânlar, küresel stratejinin kurulduğu mekânlardır.

Robertson, ileri sürdüğü tezi desteklemek dinin siyasallaştırılması üzerine yazılan metinlerden atıf yapar. Ona göre yirminci yüzyıl olayları – modern tarihsel ve karşılıklı kültürel araştırmalar kadar- bütün zamanlarda bilinen bir çok politikacı ve kültürcü hakkında can alıcı- bilgi sunmaya başlamıştır: Bu fikri paylaşılanlara göre "din, politika içinde sayılmamalıdır. Yalnız başına din ne yüceltilebilir ne de tahttan düşürülebilir. Din meşru kılabilir de gayri meşru kılabilir de. Din politik ayrıştırmaları gerektirebilir ve uzlaştırma kolay olmayabilir." Bu ifadeleri aktardıktan sonra şöyle der; şüphesiz dinin çağdaş politikleştirilmesini biricik tarihi şartların yapıcısı olarak düşünmek temelsiz olacaktır. Buna karşın , bu süreçleri taşıyan mitlerin gücü kadar, nispeten dini ve politik alanları tefrik etmeyi kabul eden farklı süreçlerin gücü tek tarihi ve çağdaş perspektifler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte, "din özeldir, politik değildir ve olmamalıdır ve devlet seküler olmalıdır" fikri modern batı sosyal hayatı üzerine kurulu özel dini geleneğe yapılan aşırı vurgu ile en geniş ölçüde türemektedir ve bu görüşün kaynaklarının batı içinde olduğu konusunda şüphe yoktur. Ancak bu fikirlere vurgu, batı toplumlarına bağlanma anlamında değildir. Burada söylenmesi gereken husus şudur; "din politik olmamalıdır" önermesi ile " bu fikirlere vurgu, batıya bağlanma anlamında değildir" önermesi arasında görülen uy-

mun entellektüel yüzeyselliğidir. Küresel siyasi stratejinin gereği şudur: İslâm, sonuna kadar ayrışmalı ve siyasallaşmalıdır. Hatta herkesin kendince hoşnut olduğu bir din dili ve siyasi dili olmalıdır...Aynalar yalan söylemez.

Sonuç

Küreselleşme; baskı altındakilerin, ötekilerin büyük kurtuluş modeli olmaktan oldukça uzak olan ve batılı olmayan kültürleri parçalayarak dönüştürme sürecini ifade eden siyasi ve stratejik bir projedir. Çünkü kendi dışındaki hiçbir kültürün temsil değeri yoktur. İçinde bulunduğumuz çağ teknolojinin ürettiği görüşlerin, imgelerin ve imajların altındadır. Kendi dışındaki kültürleri tanımlayan ve kendisine ayrıcalık tanıyan bu model, tüm dünya görüşlerini askıya alarak kendisini evrensel kalıbına yerleştirir. Oysa bu ideoloji; sömürgeciliğin yeni bir uzantısıdır. Kendi dışında doğrunun olmadığını söyleyerek tarihin sonunu ilan eden küreselciler, bazı değerler eşliğinde bütünleşme örtüsünü üstüne çekerek baskıcı ve adaletsiz ekonomik-kültürel yapıyı meşrulaştırmak istemektedirler. Bütünleşme, eşit iktidar ve fırsat paylaşımına dayanmalıdır. İlahi dinler, fırsat paylaşımını askıya alan ve araçsal iktidarı belli bir zümrenin lehine kullanan her anlayışı yabancılaşmanın bir türü olarak görür. Kaldı ki İslâm dünyasını hedef gösteren küresel ideologlar bunun farkındadır. Uyum sürecine sokulması ve denetlenmesi gereken bunlardır. Kendi dışındaki gelenekleri anlamsız gösteren ve güçsüz hale getirmeye çalışan küresel aktörler, bir taraftan şekilci gelenekçi dini akımları desteklerler, diğer taraftan da kendi stratejik amaçlarına uygun düşmeyen din anlayışlarını tanımlarlar. Bu sürece karşı direnmenin sağlam ve etkili yolu; kendi değerlerimizi entellektüel ve kültürel formda ifade etmek ve değer üretmektir.

